

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Diplomová práce

Bc. Zuzana Nováková

Politicko-výchovná role veřejných knihoven v 50. a 60. letech na Ostravsku

Political and educational role of public libraries
in the 50 and 60 years in Ostrava region

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Petra Večeřová, Ph.D

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

Ve Studénce, dne 11. prosince 2014

Klíčová slova (česky):

kulturní politika, lidové knihovny, výchova čtenářů, knihovní fondy, cenzura, komunistický režim, severní Morava

Klíčová slova (anglicky):

cultural policy, public libraries, education of readers, library collection, censorship, communistic regime, Northern Moravia

Abstrakt (česky):

Práce se zabývá kulturní politikou komunistického režimu v 50. a 60. letech 20. století ve vztahu k veřejným knihovnám. Na základě archivních materiálů je hlavní pozornost věnována situaci na Ostravsku.

Kulturní politika se ubírala dvěma směry – jednak cestou represí, kdy prostřednictvím cenzury tiskovin, očisty knihovních fondů a perzekuce oponentů byl občanům zamezen přístup k myšlenkám a dílům, které režim považoval za nežádoucí, škodlivé.

Na uprázdněné místo po těchto autorech a knihách pak byly dosazovány prorežimní publikace, psané v duchu socialistického realismu. Veřejné knihovny využívaly celou řadu forem, jak k této nové literatuře přivést čtenáře a jak z nich vychovat loajální a uvědomělé budovatele socialismu – besedy a čtenářské konference, literární soutěže a ankety, Fučíkův odznak, Měsíc knihy a další.

Pozornost je také věnována akcím, kterými knihovny podporovaly politiku strany a vlády, jako byly např. oslavy stranických výročí, nábory do hornictví, ateistická výchova čtenářů apod.

Abstract (in English):

The thesis is focused on cultural politics of the communist regime in the 50s and 60s of the 20th century in relation to public libraries. Based on archival materials the main attention is paid to the situation in the Ostrava region

Cultural policy was aimed in two directions. First through repression, when citizens were banned from access to ideas and works that the regime considered as harmful or objectionable. This activity was implemented by censorship of printed materials, sorting of collections and persecution of opponents.

Second way to filling the gaps after undesirable denied authors by pro-regime publications, written in the style of socialist realism. Public libraries were using different sorts of methods how to bring readers to this new literature and how to bring them up to be loyal and conscious builders of socialism – e.g. discussions and reader's conferences, literature contests and polls, Fucik's badge, Month of books and so on.

The focus is also on libraries promotion of actions and activities supporting the policy of the Party and the government, such as celebrations of party anniversary, recruitment in mining, atheistic education of readers etc.

Obsah

1. Úvod.....	10
2. Historický kontext.....	12
2.1. Poválečná situace Ostravy a budování těžkého průmyslu	12
2.2. Politické procesy a umlčení opozice.....	14
2.3. Sovětský svaz – náš vzor	16
2.4. Kulturní politika 2. poloviny 50. let	16
2.5. Liberalizace 60. let.....	18
2.6. Významné knihovnické události 50. a 60. let.....	19
2.7. Specifika knihovnictví v ostravském regionu.....	21
2.7.1. <i>Problémy knihoven</i>	21
2.7.2. <i>Polská oddělení knihoven</i>	23
3. Represe.....	25
3.1. Cenzura	25
3.2. Očista fondů knihoven	26
3.3. Perzekuce	30
4. Výchova.....	32
4.1. Nová socialistická literatura.....	33
4.2. Nábor čtenářů.....	35
4.3. Pojízdna knihovna.....	37
4.4. Besedy.....	39
4.4.1. <i>Kulturní úterky krajské knihovny v Ostravě</i>	39
4.4.2. <i>Klub čtenářů při městské knihovně v Ostravě</i>	40
4.4.3. <i>Metodické listy Krajské lidové knihovny v Ostravě</i>	41
4.5. Literární ankety a čtenářské konference	41
4.6. Literární zájezdy	44
4.7. Soutěže.....	45
4.8. Čtenářské odznaky a kroužky	46
4.8.1. <i>Fučíkův odznak</i>	47
4.8.2. <i>Odznak vzorného čtenáře</i>	48
4.9. Měsíc knihy.....	49
4.10. Akce na pomoc hospodářství a předvolební agitace	51
4.11. Práce s odbornou literaturou	52
4.11.1. <i>Výchova k ateismu</i>	53
4.11.2. <i>Knihovna Vítkovických železáren Klementa Gottwalda</i>	54
4.11.3. <i>Technická knihovna Nové huti Klementa Gottwalda</i>	55

4.12.	Další nástroje působení na čtenáře	56
4.12.1.	<i>Výstavky a nástěnky</i>	56
4.12.2.	<i>Volný výběr</i>	57
4.12.3.	<i>Bibliografie</i>	57
4.13.	Činnost knihoven v 60. letech	58
5.	Závěr	60
	Seznam literatury	63
	Seznam příloh	68
	Přílohy	Chyba! Záložka není definována.

Seznam zkratek

BSP	brigáda socialistické práce
ČSM	Československý svaz mládeže
ČSR	Československá republika
FO	Fučíkův odznak
JZD	jednotné zemědělské družstvo
KLK	krajská lidová knihovna
KNV	krajský národní výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu (<i>název používaný po r. 1952</i>)
LK	lidová knihovna
MNV	místní národní výbor
NHKG	Nová huť Klementa Gottwalda
oki	okresní knihovnický inspektor
ONV	okresní národní výbor
OÚNZ	okresní ústav národního zdraví
PZKO	Polski Związek Kulturalno Oświatowy
ROH	Revoluční odborové hnutí
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VKS(b)	Všesvazová komunistická strana (bolševiků) (<i>název používaný do r. 1952</i>)
VŘSR	Velká říjnová socialistická revoluce
VŽKG	Vítkovické železářny Klementa Gottwalda

Předmluva

Tématem práce jsou způsoby politického ovlivňování občanů v 50. a 60. letech 20. století prostřednictvím veřejných knihoven. Pozornost je věnována jednak represivním opatřením, která komunistický režim praktikoval proti nevyhovujícím tvůrcům a jejich dílům, jako je omezování přístupu k nežádoucím myšlenkám a dílům, jednak formám, jež sloužily k přímé ideologické výchově čtenářů a k propagaci prorežimní literatury. Práce se zaměřuje na to, jak se tyto postupy konkrétně projevovaly v ostravském regionu, který – kromě toho, že se i v něm odráželo dění v celé zemi – měl svá specifika. V centru pozornosti je samotné město Ostrava jako sídlo krajské knihovny s řadou poboček, vědecké knihovny a také knihoven průmyslových podniků, dále pak okresy bezprostředně s Ostravou sousedící a v menší míře i vzdálenější lokality v oblasti zhruba odpovídající dnešnímu Moravskoslezskému kraji.

Kapitola „Historický kontext“ popisuje, jak se Ostravsko proměnilo po druhé světové válce a jak se v tomto regionu projevil důraz na těžký průmysl, politické procesy a jiné jevy provázající nástup komunismu v Československu. Dalším tématem této kapitoly je kulturní politika režimu ve vztahu k literatuře, tedy k umělecké oblasti bezprostředně související s činností knihoven, a její proměny v průběhu času.

Následující kapitola rozpracovává téma perzekuce – zabývá se vývojem cenzury a popisuje jednotlivé fáze očisty knihovních fondů od brakové a „škodlivé“ literatury.

Kapitola poslední pak popisuje jednotlivé metody, které knihovny využívaly k získávání nových čtenářů a k jejich výchově, k šíření ideologicky vhodných knih, propagaci režimní politiky a plnění pracovních úkolů. Zabývá se také charakteristikou socialistického realismu, hlavního literárního směru 50. let.

Z již publikované literatury se tématu politicko-výchovné role knihoven pravděpodobně nejkomplexněji věnuje Petr Šámal ve své publikaci *Soustružníci lidských duší* z roku 2009. Podrobně se zaměřuje nejen na otázku cenzury knihovních fondů, ale i na způsoby přímého působení na čtenáře, jako je zavádění volného výběru, Fučíkův odznak, literární besedy a konference apod. Tato práce není zaměřena na žádný konkrétní region a pojednává pouze o prvních několika letech komunistického režimu.

Podrobné rozpracování dílčích literárních témat, jako je Jiráskovská akce či poslání socialistického spisovatele a další, lze najít v publikacích Vladimíra Macury a Michala Bauera. Stejná témata zpracovaná pro potřeby vyučujících na školách, s ukázkami

a materiály pro studenty, nabízí *Antologie ideologických textů* na webu Ústavu pro studium totalitních režimů.

Z dobových materiálů byl nejcennějším zdrojem (kromě archivních materiálů) časopis *Čtenář*, kde vedle všeobecně zaměřených článků vycházely také zprávy o činnosti knihoven v jednotlivých regionech. Samostatné knižní publikace pak pojednávají o fenoménech, jako je Fučíkův odznak, soutěž Budujeme vzornou lidovou knihovnu, agitační skupiny apod., ovšem opět z celostátního hlediska.

Co se týče archivních pramenů, fondy samotných knihoven z daného období jsou z velké části nezpracovány a tedy nepřístupné. Vhodným náhradním zdrojem se ukázaly být fondy kulturních odborů příslušných národních výborů. Materiály podnikových knihoven, pokud se dochovaly, jsou k dispozici přímo ve firemních archivech.

V archivních fondech se mi podařilo nalézt jen velmi málo podkladů k části práce věnované represím – jednalo se spíše o obecné nebo dílčí zmínky; materiály, které by tuto problematiku dokumentovaly komplexněji, jsem nenalezla. Výrazně větší množství informací je k dispozici k části výchovné – zprávy o činnosti, zprávy okresních knihovnických inspektorů, podklady pro rozhlasové relace, metodické listy, rukopisy dějin některých knihoven apod.

1. Úvod

Ovládnutí Československé republiky komunistickou stranou v únoru roku 1948 se projevilo ve všech oblastech života společnosti, a tak ani oblast kultury a vzdělávání nebyla výjimkou. Naopak, pro její schopnost ovlivňovat myšlení a postoje dětí i dospělých lidí jí byla věnována značná pozornost.

Kulturní politika totalitního režimu se ubírala dvěma směry – jednak to byla cesta vytváření pozitivního následováníhodného vzoru, vzorového modelu kulturního systému, jednak cesta represí, tedy odmítání a likvidace nevyhovujících myšlenek, tvůrců a děl. Jak uvádí Knapík: *Praktickou realizaci poúnorové kulturní politiky je totiž třeba vnímat ve dvou (vzájemně propojených) polohách, pozitivní a negativní. Jako pozitivní kulturní politiku chápu ty kroky komunistického režimu, které aktivně vedly k vytváření žádoucího modelu socialistické kultury. Zde můžeme v podstatě zahrnout jako kritéria odpovědi na otázky s kým, co a jak v takové socialistické kultuře budovat – jsou tvořeny okruhem kulturní a umělecké inteligence a kulturních pracovníků, s nimiž režim tak či onak počítal (oficiální kulturní obec a zvláště její elita), dále souborem kulturních hodnot a idejí a konečně výčtem kroků, které vedly k vytvoření a udržování akceschopnosti celého systému, tedy institucionálního rámce... (...)* Negativní kulturní politika *neodmyslitelně patří do takto pojatého budování socialistické kultury, přičemž zmíněná tři kritéria vlastně zrcadlově převrací. Vymezuje soubor osobností (či celých skupin) a hodnot, které komunistický režim hodlal po únoru 1948 vyvrhnout z živého kulturního organismu či potlačit.*¹

Významným politicko-výchovným činitelem, napomáhajícím v utváření „nového člověka“, se staly veřejné knihovny. Věřilo se v jejich vliv a byly ze stany vládnoucího režimu podporovány, byť v některých případech zůstalo jen u slov.

Proč zrovna knihovny? Ještě v 50. letech, do rozšíření televize, byly (vedle rozhlasu a osvětových institucí) všechny formy tisku hlavním masovým sdělovacím prostředkem a čtenářství v našich zemích mělo dlouhou a silnou tradici. Šíření psaného slova velmi usnadňovala hustá síť lidových knihoven, kterou režim zdědil ještě z období jinak zatracované první republiky, kdy ze zákona měla být knihovna zřízena v každé obci. V malých vesnicích tedy knihovna mnohdy byla (vedle kostelů – jejichž činnost byla omezována a návštěvnost kontrolována – a vedle škol) určitým společenským centrem

---

¹ KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–56*. Praha: Libri, 2006. 399 s. ISBN 80-7277-316-X. S. 8–9.

a prakticky jedinou institucí nabízející občanům každého věku společenské aktivity, rozptýlení, program pro volný čas. Tento monopol narušil až nárůst počtu televizí v domácnostech.

Dalším důvodem byl fakt, že prostřednictvím literatury (a tedy knihoven) mohl režim ovlivňovat i dospělé občany, k nimž měl v tomto směru přece jen omezenější přístup než k dětem, jež bylo ještě možné formovat působením nového socialistického školství.

2. Historický kontext

„Ostrava – město budoucnosti, s neustále rostoucím počtem obyvatel, sídliště, která ji obklopují, zabydlená lidmi, kteří pracují v ostravských a karvinských závodech a šachtách, Ostrava – město protikladů, město černé a přece plné barev, zrodila pravého hrdinu budoucnosti – nového dělníka socialistické vlasti.“²

Při zkoumání událostí 50. let nelze mechanicky začít rokem 1950, neboť vše, co se tehdy dělo, mělo své kořeny minimálně v roce 1948, kdy se moci v Československu chopila komunistická strana. Ale celá společnost se začala proměňovat již v roce 1945 po skončení druhé světové války a Ostravsko nebylo výjimkou, byť situace na Ostravsku byla v některých ohledech specifická. Pohraniční oblasti na východ od Ostravy (Karviná, Český Těšín) byly na podzim 1938, po Mnichovské konferenci, přičleněny k Polsku. Po vypuknutí války obsazením Polska o rok později pak připadly Německu. Česká kultura tam tedy byla potlačována déle a intenzivněji, než tomu bylo po dobu války v Protektorátu Čechy a Morava. V roce 1945 pak v těchto místech mnohé knihovny začínaly prakticky od nuly. To byl případ knihoven v Orlové, Karviné-Fryštátě a dalších.

Ostravě jakožto oblasti s vysokou koncentrací horníků a jiných dělníků věnovala Komunistická strana Československa zvýšenou pozornost. Během prvního poválečného roku ji pětkrát navštívil předseda strany Klement Gottwald. A ačkoliv v předválečné době byla nejsilnější ostravskou politickou stranou sociální demokracie, první poválečné volby v Ostravě vyhrála KSČ s 43 %, čímž o 5 % překonala i svůj celorepublikový vítězný výsledek.³ Za baštu komunistického režimu, a to jednu z nejpevnějších, pak byla Ostrava – „ocelové srdce republiky“, „železná kovadlina socialismu“ – považována až do roku 1989.⁴

2.1. *Poválečná situace Ostravy a budování těžkého průmyslu*

Po skončení druhé světové války čekala Ostravu v mnoha ohledech proměna. Při náletech a osvobozovacích bojích bylo poškozeno či zničeno na 20 % ostravských domů,

---

² Archiv města Ostravy, fond Městský národní výbor v Ostravě, 1957–1969, karton č. 855, sign. 456.6
Knihovna města Ostravy 1957–70. RAFAJ, Oldřich. *Lucinka: Ivan Kubiček a jeho románová prvotina. Ostrava: Krajský metodický kabinet knihovnictví, 1962. 5 s. Metodické texty; 1.*

³ BAKALA, Jaroslav et al. *Dějiny Ostravy*, s. 426.

⁴ HAMZA, Pavel. Padání komunistické bašty aneb Ostrava mezi 17. listopadem 1989 a 3. lednem 1990. In: *Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. 1. vyd. Šenov u Ostravy: Tilia, 2009. 24, s. 99–134. ISBN 978-80-86904-33-7. S. 99.

škody se nevyhnuly ani dopravní infrastruktuře.⁵ Proměnilo se také složení obyvatelstva – z Ostravy uteklo nebo bylo odsunuto cca 25 000 Němců, okolo 5 000 osob se stalo obětí nacistické perzekuce (z toho asi 4 000 Židů), několik set občanů zahynulo při náletech a několik tisíc se po válce přestěhovalo do pohraničí.⁶

Oproti tomu do Ostravy přicházeli dočasní brigádníci – civilní i vojáci prezenční služby, aby se podíleli na poválečné obnově města, výstavbě Nové huti Klementa Gottwalda, nové bytové výstavbě (nejprve „vzorné sídliště Stalingrad“ v Ostravě-Zábřehu, později tzv. „nová Ostrava“ – sídliště v Porubě a okolí), aby doplnili chybějící pracovní síly v ostravsko-karvinských dolech apod. Vzhledem k potřebě velkého množství nekvalifikovaných pracovních sil se v Ostravě a okolí začali ve větší míře usídlovat také Romové ze Slovenska, a to na rozdíl od ostatních dočasných brigádníků nejen muži – samotní zaměstnanci, ale s nimi i jejich početné rodiny. Nedostatek volných bytů způsoboval, že se rodiny kumulovaly v nevyhovujících nebo k demolici určených budovách, což dlouhodobě znemožňovalo jejich zamýšlenou asimilaci s majoritním obyvatelstvem.⁷

Přistěhovalectví, ať už dočasné či trvalé, znamenalo neustálé zvyšování počtu obyvatel Ostravy a až do počátku 70. let převládalo nad přírůstky přirozenými. Důsledkem byl nezvykle nízký věkový průměr obyvatelstva.⁸ V práci veřejných knihoven se to odrazilo zvýšenou pozorností věnovanou práci s dětmi a mládeží.

Významnou změnou pro většinu obyvatel bylo rovněž znárodnění průmyslu. V Ostravě bylo znárodněno devět velkých podniků a tím byla zrušena dosavadní převaha soukromého sektoru.⁹

Ostravský region se svou produkcí uhlí a železa měl pro nový režim a jeho důraz na budování těžkého průmyslu strategický význam. Hned po skončení války, na základě dekretu prezidenta republiky ze září 1945, se sem z Příbrami přestěhovala Vysoká škola báňská.¹⁰ Do Ostravy směřovala největší investice první pětiletky (výstavba NHKG) a Ostrava počátku 50. let byla také největším „stavenišťem republiky“.¹¹ Zvýšená produkce uhlí pro těžký průmysl předpokládala také větší množství horníků. Do náborových

---

⁵ BAKALA, Jaroslav et al. *Dějiny Ostravy*, s. 399.

⁶ BAKALA, Jaroslav et al. *Dějiny Ostravy*, s. 401.

⁷ PAVELČÍKOVÁ, Nina. Příprava a provádění zákona o násilném usazování Romů na Ostravsku. In: *Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. 1. vyd. Šenov u Ostravy: Tilia, 1999. 19, s. 34–48. ISBN 80-86101-21-5. S. 35.

⁸ BAKALA, Jaroslav et al. *Dějiny Ostravy*, s. 469.

⁹ BAKALA, Jaroslav et al. *Dějiny Ostravy*, s. 422.

¹⁰ BAKALA, Jaroslav et al. *Dějiny Ostravy*, s. 412.

¹¹ BAKALA, Jaroslav et al. *Dějiny Ostravy*, s. 457–458.

kampaní pro ostravsko-karvinské doly¹² se zapojily i lidové knihovny vytvářením tematických stěngazet (nástěnných novin) a pořádáním besed o českých i sovětských knihách s hornickou tematikou. Podle instrukcí v knihovnickém časopise *Čtenář*¹³ mělo při besedách být zdůrazněno, že práce v dolech je oproti obecnému přesvědčení bezpečná, mělo být srovnáno postavení a životní úroveň horníků dříve a v současnosti.

Období budování socialismu a stoupajícího důrazu na těžký průmysl ovšem nepoznamenaly jen Ostravu. Za zmínku stojí město Havířov, které vzniklo v polovině 50. let nikoli obvyklým sloučením několika obcí, ale jako zcela nové město vystavěné „na zelené louce“ právě z důvodu potřeby nových bytů pro horníky.¹⁴ Významně se rozrostla také Karviná a Místek.

2.2. Politické procesy a umlčení opozice

Po únoru 1948 začala KSČ s likvidací svých politických i ideových odpůrců. Jeden z prvních nezákonných politických procesů v Ostravě proběhl již v září 1948 s několika členy Sokola, kteří vypracovali rezoluci proti perzekuci sokolské organizace. Členové soudního senátu, kteří obžalované odsoudili jen k mírným podmíněným trestům, byli pro výstrahu přeloženi do severních Čech a propuštěni ze soudních služeb.¹⁵

Po vykonstruovaném procesu s Miladou Horákovou v červnu 1950 probíhaly navazující procesy po celé republice, které měly vyvolat představu rozsáhlého spiknutí. V těchto procesech padlo 10 trestů smrti, z toho nejvíce (čtyři) v Ostravě. Ostravský proces s tzv. protistátní teroristickou skupinou Jana Buchala¹⁶ a Miroslava Sýkory probíhal ve druhé půli července 1950. Skupina připravovala ozbrojený převrat, stala se však obětí provokace Státní bezpečnosti. Před soudem stanulo 90 obžalovaných, osvobozeno jich bylo jen šest. Kromě zmíněných čtyř trestů smrti a pěti doživotí bylo mezi zbylých 75 obžalovaných rozděleno celkem 1 033 let vězení.¹⁷

---

¹² Při ostravsko-karvinských dolech fungovaly závodní knihovny (minimálně v 50. letech), v archivu OKD se však nezachovaly žádné dokumenty o jejich činnosti.

¹³ VANĚK, Jiří. Propagace Lánské akce v knihovnách. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenářem*. 1951, roč. III, č. 3, s. 61–63.

¹⁴ *Základní údaje: historie Havířova* [online]. Havířov: Statutární město Havířov, 2012 [cit. 2014-02-22].

Dostupné z: <http://www.havirov-city.cz/historie-a-soucasnost/historie-havirova.html>

¹⁵ BAKALA, Jaroslav et al. *Dějiny Ostravy*, s. 444.

¹⁶ Ostravský rodák Jan Buchal byl souzen v hlavním procesu s Miladou Horákovou a byl jedním ze čtyř odsouzených k trestu smrti.

¹⁷ JIŘÍK, Karel. Největší politický proces v Ostravě. In: *Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. 1. vyd. Šenov u Ostravy: Tilia, 2007. 23, s. 45–97. ISBN 978-80-86904-27-6. S. 83.

Z dalších ostravských procesů je možno uvést případ vysokých stranických funkcionářů spojený s hledáním třídního nepřítele uvnitř strany v roce 1951¹⁸ nebo proces se skupinou báňských odborníků roku 1952 (jeho cílem bylo zdiskreditovat sociální demokracii obviněním ze zavinění důlních neštěstí a zastrašit odborníky varující před zintenzivňováním těžby na úkor bezpečnosti).¹⁹

Na různých místech republiky včetně Ostravska začaly vznikat tábory nucených prací a pomocné technické prapory a Ostravsko, *kam bylo posláno (...) mnoho tisíc nekonformních občanů z celé republiky, se stalo jakýmsi vyhnanstvím, kde si měli postižení v těchto „robotárnách socialismu“ „napravit páteř“ a vylepšit „kádrový profil“*.²⁰

Tisíce občanů kvůli nesouhlasu s režimem či z obavy před pronásledováním odešly do exilu, mezi nimi i řada spisovatelů, literárních kritiků, novinářů a jiných kulturních pracovníků (Jan Čep, Ferdinand Peroutka). Také ve věznicích a pracovních táborech skončilo nemálo spisovatelů – k nejznámějším patří např. Jan Zahradníček nebo Karel Pecka; z prostředí Ostravska je potřeba zmínit Zdeňka Báru (1904–1980), básníka, prozaika a lektora českého jazyka a literatury na univerzitě v Grenoblu, odsouzeného ve zmíněném procesu s Buchalem a Sýkorou na 15 let (propuštěn byl po osmi letech).²¹ V *Seznamu nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury* z roku 1954 jeho knihy figurují jako brak.²²

Další velkou skupinu umlčených autorů představovali ti, kteří sice zůstali na svobodě (byla to ovšem svoboda značně relativní), ale byla jim znemožněna publikační činnost (např. literární vědec Václav Černý). Díla všech uvedených skupin autorů byla rovněž stahována z prodeje i z knihoven. Dosavadní profesní organizace spisovatelů byly nahrazeny jediným a jednotným Svazem československých spisovatelů, jehož členové byli pečlivě vybíráni.

---

¹⁸ BAKALA, Jaroslav et al. *Dějiny Ostravy*, s. 448.

¹⁹ BAKALA, Jaroslav et al. *Dějiny Ostravy*, s. 447.

²⁰ BAKALA, Jaroslav et al. *Dějiny Ostravy*, s. 450.

²¹ URBANEC, Jiří. Životní peripetie Zdeňka Báry. In: *Literatura určená k likvidaci: sborník příspěvků z konference pořádané v Brně 8.–9. listopadu 2004*. Praha: Obec spisovatelů, 2006. II, s. 29–36. ISBN 80-239-7212-X.

²² ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Praha: Academia, 2009. 613 s. Šťastné zítřky; sv. 2. ISBN 978-80-200-1709-3. S. 229–230.

2.3. Sovětský svaz – náš vzor

Veškerá politika se přeorientovala na spolupráci se Sovětským svazem a dalšími socialistickými zeměmi, naopak kontakty se západními zeměmi byly přerušeny. Ve všech oborech se mělo čerpat ze sovětských zkušeností, západní kultura byla považována za překonanou a úpadkovou. Také knihovnictví Sovětského svazu bylo pokládáno za nejpokrokovější na světě a bylo zcela nemyslitelné nebrat si z něho automaticky příklad, bez ohledu na konkrétní situaci, jak dokládá např. příspěvek J. Drtiny na knihovnické ideologické konferenci roku 1952: *„Budme velmi ostražití ve všech případech, kdy bude někdo argumentovat, že se něco podle sovětského vzoru pro nás nehodí, že to neodpovídá našim zvláštním poměrům. Kolika chyb bychom se byli uvarovali, kdybychom byli důsledně dbali sovětského vzoru a zkušeností s volným výběrem v lidových knihovnách, s vyřazováním zastaralé a jiné literatury z knihoven, kdyby dokumentaristé katalogisovali podle sovětských pravidel a ne svým svérázným způsobem, atd. atd. Našlo by se mnoho příkladů a mnohého (...) bychom byli zůstali ušetřeni, kdybychom se důsledněji a vždy drželi sovětských zkušeností a sovětského vzoru.“*²³

Přátelstvím se Sovětským svazem „na věčné časy a nikdy jinak“ však vliv zahraniční politiky na činnost knihoven nekončil. Když roku 1955 Sovětský svaz po několika letech napjatých vztahů obnovil jednání s Jugoslávií, staly se knihy s protijugoslávským zaměřením nežádoucími i v Československu a národní podnik Kniha dostal příkaz stáhnout je z prodeje. Protože na knihovny v tomto směru žádný požadavek (aspoň zpočátku) vznesen nebyl, v Novém Jičíně okresní knihovník tyto knihy připravil k vyřazení sám a žádal krajský národní výbor o instrukce, jak s knihami naložit – zda si některé knihovna může nechat ve studijním oddělení či zda je má zlikvidovat nebo někam zaslat.²⁴ Podobně se do skladby knihovních fondů promítaly i další zvraty v sovětské zahraniční politice.

2.4. Kulturní politika 2. poloviny 50. let

V roce 1956 se konal XX. sjezd komunistické strany SSSR, kde byl odhalen Stalinův kult osobnosti. V československé kulturní praxi se to projevilo např. vyřazením spisu

---

²³ DRTINA, Jaroslav, ed. a KONVALINKA, Miloň, ed. *Za zvýšení ideovosti v knihovnictví a bibliografii: materiál z celostátní ideologické konference studijních knihoven ČSR 27. a 28. června 1952 v Praze*. Praha: Průmyslové vydavatelství, 1952. 55 s. S. 21.

²⁴ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 606, sign. 456.13, *Práce lidových knihoven v okresech ostravského kraje 1955–58, Vyřazování knih z LK s protijugoslávským obsahem – dotaz; dopis z 6. 6. 1955.*

Stalin mládeži ze seznamu literatury pro Fučíkův odznak. Krátce nato proběhl II. sjezd Svazu československých spisovatelů, který se nesl v duchu kritického hodnocení stavu kultury a požadavku návratu umlčených spisovatelů (vystoupení Jaroslava Seiferta a Františka Hrubína), po němž došlo v kulturní oblasti k určitému uvolnění poměrů (otevření diskuse o předchozím období a zpochybnění správnosti socialistického realismu jako jediné metody, nástup mladých autorů, částečný návrat některých autorů zakázaných...).

I práce knihoven se čtenáři doznala změn. Např. v knize Jiřiny Houdkové *Individuální práce se čtenářem v lidových knihovnách* je dosavadní důraz na kolektivní (masové) způsoby práce – jako besedy či hlasité předčítání – na úkor práce individuální, pokládán za chybu. Ovšem chybu způsobenou pouze nesprávným a neúplným zaváděním sovětských zkušeností – kolektivní formy samy o sobě stále autorka pokládá za přínosné, ale jen tehdy, pokud vycházejí ze znalostí čtenářů získaných při individuální práci s nimi. Za tímto účelem knihovníkům doporučuje vedení zápisů o jednotlivých čtenářích, aby jejich četbu mohli vhodně usměrňovat na základě osobních zájmů a předchozí četby. Pracovníci oddělení pro mládež Krajské lidové knihovny v Ostravě v roce 1957 vybrali 46 dětí, jejichž četbu zapisovali. Výsledkem bylo konstatování, že „zájmy některých čtenářů se dají usměrňovat. Trvá to delší dobu, než si dítě zvykne, ale pak si dá poradit. Největší odměnou bývá, když čtenář pochopí, proč tu knížku měl číst, co mu měla povědět, čím jej chtěla obohatit, a vyžádá si pak další naši pomoc.“²⁵

O tom, že kritické názory na uplynulá léta ani mezi knihovníky nebyly sice ojedinělé, ale ani všeobecně sdílené, svědčí článek Oldřicha Kapsy ve *Čtenáři* z ledna 1958. Autor všechny kritické hlasy označuje za „kolísání“ a obhajuje dosavadní pojetí čtenáře jako objektu výchovy, který musí být někým jiným (knihovníkem) patřičně usměrňován a chráněn před škodlivými vlivy: „Někteří jednotlivci se pokoušejí na př. kritisovat prověrku knižních sbírek, která byla prováděna po roce 1948. Vzpomenou (...) si na některý případ, kdy nedopatřením některý pracovník v okrese vyřadil několik knih, které by v knihovně mohly zůstat, a neuvědomují si, že svou kritikou by mohli vrhnout nepříznivé světlo na akci, která byla naprosto nutná nejen z politického hlediska, ale i v zájmu umělecké a mravní výchovy dnešní generace. Čím je několik snad omylem vyřazených knih

---

²⁵ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 605, sign. 456.13, *Zpráva o činnosti Krajské lidové knihovny v Ostravě za rok 1957*.

proti záplavě limonádové, krvavá, pornografické, protisocialistické, fašistické a j. podobné „literatury“, před kterou jsme provedením „očisty“ čtenáře ochránili...“²⁶

Stranické orgány na vzniklou situaci reagovaly tzv. bojem proti revizionismu, v rámci něhož byly důrazně odmítnuty veškeré pokusy o uvolnění, „nespolehliví“ redaktoři časopisů a nakladatelství byli nahrazeni důvěryhodnými, došlo k politickým prověrkám členů Svazu československých spisovatelů, v roce 1959 bylo zastaveno vydávání časopisů *Květen* a *Nový život* a znemožněno vydání některých plánovaných knih (např. rozmetána sazba Hrabalova debutu *Skřivánek na niti*).²⁷

2.5. Liberalizace 60. let

Celá šedesátá léta se od svého počátku nesla v duchu stále silnější liberalizace. Nastala tzv. druhá vlna kritiky stalinismu a dogmatismu, režim připustil, že v předcházejícím období došlo i k chybám, postupně byli propuštěni političtí vězni. Do veřejného života začaly pronikat nové myšlenky a tvůrčí postupy (např. experimentální umění), mimo jiné prostřednictvím nastupující generace mladých autorů. Mezinárodní ohlas získala filmová nová vlna. S demokratizačními pokusy se však stále prolínaly snahy vládnoucího režimu o kontrolu kulturního prostoru.²⁸

Liberalizace první poloviny 60. let vyvrcholila na jaře 1968 demokratizačním procesem nazývaným pražské jaro. Odstartovalo ho lednové zasedání ústředního výboru KSČ personálními změnami ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ (po Antonínu Novotném se jím stal Alexander Dubček) a poté i prezidenta republiky (Novotného vystřídal Ludvík Svoboda). Připravovala se ekonomická reforma. Byla zrušena cenzura a v tisku se otevřeně začalo psát o politických procesech 50. let a o nelidských podmínkách ve věznicích a pracovních táborech. Bývalí političtí vězni vytvořili Klub 231, jejich část byla rehabilitována. Svou činnost obnovily i některé spolky zakázané po roce 1948 (jako např. skautská organizace Junák).

Po dvaceti letech se do knihkupectví i knihoven (a na stránky časopisu *Čtenář*) vrátili knihy perzekuovaných autorů či emigrantů. Období kolem roku 1968 bylo jedinou výjimkou za celé čtyřicetileté trvání komunistického režimu, kdy směly legálně vycházet

²⁶ KAPSA, Oldřich. K některým projevům revizionismu v knihovnách: na okraj projevů N. S. Chruščeva o otázkách literatury a umění. *Čtenář: měsíčník pro práci vesnických knihoven*. 1958, roč. X, č. 1, s. 9–10.

²⁷ JANOUŠEK, Pavel, ed. *Dějiny české literatury 1945–1989. III. 1958–1969*. Praha: Academia, 2007. 688 s. ISBN 978-80-200-1583-9. S. 18–20.

²⁸ JANOUŠEK, Pavel, ed. *Dějiny české literatury 1945–1989. III.*, s. 28.

knihy některých katolických spisovatelů (Jan Zahradníček, Josef Palivec, Zdeněk Kalista, Václav Prokůpek aj.).

K výraznému oživení došlo také v oblasti překladové literatury. Byla snaha obnovit a udržet kontakt s literárním děním ve světě, a to nejen v tom východním. Intenzivním vydáváním dříve jen sporadicky připomínaných či zcela opomíjených západních autorů se nakladatelé snažili dohnat to, co bylo za předchozí období zameškáno. Do literární komunikace se tak vrátily tvůrčí směry jako existencialismus, absurdní dramatika, surrealismus a další. Překlady ze sovětské literatury neustaly, ale soustředily se jednak na dříve nevydávané klasiky, jednak na nastupující autory, kteří sovětskou zkušenost reflektovali ze zcela odlišných než socialisticko-realistických pozic – jednalo se např. o Alexandra Solženicyna či Borise Pilňaka.

Demokratizační proces v Československu, silně podporovaný občany, od jeho začátku s obavami a nevolí sledovalo vedení sovětského bloku. Protože série jednání mezi sovětskými a československými představiteli nevedla k žádoucím výsledkům, došlo v noci z 21. na 22. srpna 1968 k vojenské okupaci Československa pěti socialistickými státy pod vedením Sovětského svazu. O ukončení všech demokratizačních reforem se pak už – přes masový odpor veškeré československé veřejnosti, podporovaný tiskem, televizí i rozhlasem – postaralo konzervativní křídlo Komunistické strany Československa v čele s Gustávem Husákem, který na počátku následujícího roku oficiálně stanul v čele celé strany. Začalo období tzv. normalizace, tedy návrat k původnímu, „předreformnímu“ stavu.

2.6. Významné knihovnické události 50. a 60. let

Roku 1959 byl po čtyřiceti letech vydán nový zákon (č. 53/1959 Sb.) o jednotné soustavě knihoven. Výslovně označil knihovny za *důležitého a masového činitele socialistické výchovy*, jehož úkolem je *pomáhat při zvyšování politické, kulturní a odborné úrovně pracujících* a v důsledku tak přispívat k vítězství socialismu (§1). Jednotnou soustavu tvořily *knihovny zřizované a řízené ústředními orgány, národními výbory a jinými státními orgány, orgány společenských organizací sdružených v Národní frontě, jednotnými zemědělskými družstvy, hospodářskými a rozpočtovými organizacemi, vědeckými a kulturními institucemi.*²⁹ Knihovny téhož druhu tvořily organizované spolupracující

---

²⁹ Československo. Zákon ze dne 9. července 1959 č. 53/1959 Sb. o jednotné soustavě knihoven (knihovnický zákon). Dostupný z: http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/Knihovnicky_zakon.htm

sítě (knihovny lidové, školní, technické, Revolučního odborového hnutí atd.). Za základ soustavy byly pro svou početnost pokládány knihovny lidové, tj. místní, okresní a krajské, které měly být zřízeny v každé obci, ale v některých případech jejich roli mohla plnit i knihovna jiného druhu.

V polovině 60. let došlo k vytváření tzv. střediskového systému, jehož cílem bylo vyřešit problém odlišné úrovně služeb ve vesnických a městských knihovnách, způsobený zejména nedostatkem finančních prostředků na nákup nových knih v malých obcích a také tím, že venkovské knihovny byly zpravidla řízeny dobrovolnými neprofesionálními knihovníky. V mnoha obcích se navíc překrývala činnost lidové knihovny a knihovny jiné sítě – závodní, zemědělské aj. Proto byla vždy jedna knihovna s profesionálními pracovníky určena jako středisková a ta měla na starost ostatní knihovny ve svém okolí – poskytovala jim metodickou pomoc, půjčovala výměnné soubory knih, prováděla centrální katalogizaci a vedla jednotnou administrativu apod. První pokusy se střediskovým systémem se uskutečnily v Moravském Berouně, Šternberku a Vrbnu pod Pradědem,³⁰ které v té době stejně jako Ostrava spadaly pod Severomoravský kraj.³¹

Uvolnění politických a společenských poměrů v období roku 1968 se promítlo i do oboru knihovnictví, když byl založen Svaz knihovníků a informačních pracovníků. Jeho činnost však (stejně jako činnost dalších nově založených či obnovených spolků) neměla dlouhého trvání – již v roce 1970 byl rozpuštěn, a to „díky nežádoucím aktivitám i politické angažovanosti svých členů v obrodném procesu“.³²

Knihovnická práce byla, zejména v 50. letech, chápána jako vysoce politická, s velkým dopadem na společnost, proto stranou pozornosti nemohla zůstat ani osobnost knihovníka. Bylo nezbytné, aby knihovník dobře znal marxisticko-leninskou literaturu a měl pozitivní vztah k socialismu. Českotěšínský okresní knihovnický inspektor J. Heger ve zprávách o své činnosti z počátku 50. let pravidelně referoval nejen o odborné způsobilosti, ale i o politickém uvědomění knihovníků (po politické stránce podle něj bylo „na výši“ asi 60 % knihovníků, po stránce odborné jen 50 %; obojí mělo být zlepšováno na

---

³⁰ BURGETOVÁ, Jarmila. Experiment v Severomoravském kraji: k problematice střediskových knihoven. *Čtenář: měsíčník pro práci knihoven*. 1965, roč. XVII, č. 1, s. 8–9.

³¹ V roce 1960 došlo ke změně krajského členění státu. V letech 1949–1960 byla Ostrava (společně s okresy Bílovec, Český Těšín, Frenštát pod Radhoštěm, Hlučín, Karviná, Krnov, Místek, Nový Jičín, Opava a Vítkov) součástí Ostravského kraje, od roku 1960 přeměněného na Severomoravský kraj (k původním okresům, v některých případech sloučených a přejmenovaných, byly přičleněny okresy Jeseník, Šumperk, Olomouc, Přerov a Vsetín).

³² HOUŠKOVÁ, Zlata. SKIP: Svaz knihovníků a informačních pracovníků v ČR. *Inflow: e-zin nejen pro knihovníky* [online]. Brno, 2010 [cit. 2014-03-23]. ISSN 1802–9736. Dostupné z: <http://www.inflow.cz/skip-svaz-knihovniku-informacnich-pracovniku-v-cr>

okresních a krajských kurzech a aktivech).³³ Později se již nekladal takový důraz výhradně na jeho politickou uvědomělost, ale spíše na odborné vzdělání.

Z knihovnických událostí té doby na severní Moravě mělo zásadní význam založení Státní studijní knihovny v Ostravě roku 1951 (v letech 1954–2000 Státní vědecká knihovna, dnes Moravskoslezská vědecká knihovna). Byl jí vytyčen úkol specializovat se na obory hornictví a hutnictví, postupně k nim přibýly příbuzné technické obory a vzhledem k oblasti působení také polonika, až se nakonec od 60. let začal budovat univerzální knihovní fond.³⁴

2.7. Specifika knihovnictví v ostravském regionu

2.7.1. Problémy knihoven

S výjimkou větších knihoven ve městech byla většina knihoven řízena neprofesionálními knihovníky-dobrovolníky, zpravidla z řad učitelů. Po celé sledované období se knihovny (zejména na Hlučínsku) potýkaly s velkou fluktuací těchto knihovníků, způsobenou většinou stěhování. Stávalo se však i to, že knihovník nedostal za svou práci žádnou odměnu, a proto této činnosti zanechal,³⁵ případně že knihovna po několik let nefungovala, protože se nenašel nikdo, kdo by si ji vzal na starost.³⁶

Dalším setrvalým problémem bylo umístění knihoven. Ačkoli si v roce 1952 na ideologické konferenci Jaroslav Drtina pochvaloval, jak jsou soudobé knihovny po stránce vybavení zabezpečeny „nesrovnatelně lépe“ než za kapitalismu, kolik se na jejich činnost vydává peněz a jak „lidové knihovny opustily zapadlé kouty a přestěhovaly se do středu měst“,³⁷ realita byla poněkud jiná. V archivních fondech severomoravských knihoven najdeme opakované stížnosti na neustálé stěhování, nedostatečné prostory a vybavení, nepochopení ze strany národních výborů apod. Např. karvinská knihovna se během prvních sedmi poválečných let stěhovala osmkrát, a když byla nastěhována do

³³ Státní okresní archiv Karviná, fond Okresní národní výbor Český Těšín 1945–1960, karton 311, sign. 3740, Přehled o činnosti a rozvoji knihoven v okrese Český Těšín 1950–1953, *Jaroslav Heger, oki při IV. referátě ONV v Českém Těšíně, Zpráva o činnosti za II. čtvrtletí 1951.*

³⁴ HRAZDIL, Aleš. Dějiny knihovny: pojednání o historii knihovny. *Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě* [online]. Ostrava: Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, c2014 [cit. 2014-01-04]. Dostupné z: <http://www.svkos.cz/informace-o-knihovne/dejiny-knihovny/clanek/dejiny-knihovny/>

³⁵ Státní okresní archiv Karviná, fond Okresní národní výbor Český Těšín 1945–1960, karton 311, sign. 3740, Přehled o činnosti a rozvoji knihoven v okrese Český Těšín 1950–1953, *Zpráva o činnosti za měsíc únor 1953.*

³⁶ Z knihoven Severomoravského kraje. *Z knihovnické praxe.* 1964, č. 4, s. 25.

³⁷ DRTINA, Jaroslav, ed. a KONVALINKA, Miloň, ed. *Za zvýšení ideovosti v knihovnictví a bibliografii,* s. 18.

nevytápěného řeznictví, zveřejnil celý problém v únoru 1953 formou kresleného vtupu i satirický časopis *Dikobraz* [příloha č. 1]. I v roce 1958 byl konstatován nevyhovující stav knihoven v bíloveckém okrese: ve Studénce byla knihovna umístěna v průchozí místnosti hasičského skladiště, přestože místní národní výbor měl k dispozici celou budovu zámku, v Tísku v témže roce knihovna přerušila provoz úplně, protože jí nebyla přidělena vůbec žádná místnost.³⁸ V Orlové v letech 1956–59 zase knihovna pobývala „na vlastní nebezpečí“ v poddolované budově.³⁹ Ještě v roce 1964 byly knihy regionálního oddělení ostravské krajské knihovny uloženy ve sklepní místnosti.⁴⁰ Na začátku 50. let bylo navrhováno problém s nedostatkem vhodných prostor řešit zavíráním „nadbytečných a zbytečných hostinců“.⁴¹

Stejný problém se paradoxně objevoval i na nových sídlištích v Ostravě, Karviné či Vratimově, přestože měla být „novými socialistickými městy“, při jejichž plánování dle projevu ministra těžkého průmyslu Gustava Klimenta a usnesení Městského výboru KSČ v Ostravě ze srpna 1951,⁴² bylo od počátku počítáno s dostatkem nejrůznějších kulturních, sportovních aj. zařízení (včetně knihoven). I občané byli vyzýváni, aby se zapojili do připomínkování plánu výstavby sídlišť. Jak ale v roce 1958 konstatovala komise při krajské knihovně, „rozvoj knihovnické sítě se nebezpečně opožďuje za mohutným rozvojem sídlišť co do počtu obyvatel. (...) Při výstavbě sídlišť nebylo pamatováno na stavby knihoven a je nebezpečí, že v pozdějších plánech výstavby těchto knihoven nebudou plány připraveny ve spolupráci s knihovnickými odborníky a nebudou počítat s dalším rozvojem sídlišť, čímž zůstanou opět pozadu za vývojem sídliště...“⁴³ S tím souvisela i nedostatečnost knihovního fondu (zejména naučné literatury), kdy na jednoho obyvatele sídlištní Poruby připadalo pouze 0,25 svazku.

---

³⁸ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 606, sign. 456.13, *Práce lidových knihoven v okresech ostravského kraje 1955–58, Rozbor stavu a činnosti lidových knihoven v bíloveckém okrese.*

³⁹ Státní okresní archiv Karviná, nezpracovaný fond Městské lidové knihovny Petřvald 1945–1965, *Městská lidová knihovna v Orlové 1945–1965.*

⁴⁰ Archiv města Ostravy, fond Knihovna města Ostravy, nezpracovaná část po r. 1954, *Nedostatky zjištěné v lidových, závodních a školních knihovnách v Ostravě (1964).*

⁴¹ Státní okresní archiv Karviná, fond Okresní národní výbor Český Těšín 1945–1960, karton 311, sign. 3740, *Přehled o činnosti a rozvoji knihoven v okrese Český Těšín 1950–1953, pětistránkový text srovnávající československé a sovětské knihovnictví, bez názvu, autora i datace (pravděpodobně z roku 1951).*

⁴² Archiv města Ostravy, fond Jednotný národní výbor – Městský národní výbor v Ostravě, 1949–1957, karton č. 307, sign. 977. *Postavíme města socialismu: kapitoly k diskusi o tom, co bude v nových socialistických městech na Ostravsku. Ostrava 1951. 17 s.*

⁴³ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 605, sign. 456.13, *Návrh na zlepšení práce KLK v Ostravě na základě průzkumu provedeného dne 23. VI. 1958.*

2.7.2. *Polská oddělení knihoven*

Ostravsko jakožto pohraniční kraj (zejména jeho těšínskou část) obývala také polská menšina a i to se odrazilo v činnosti tamních knihoven. Již na sklonku 40. let bylo na společné poradě českých a polských osvětových pracovníků dohodnuto zakládání polských oddělení při lidových knihovnách.⁴⁴ Úmysl byl realizován v roce 1951 dohodou krajského národního výboru s vedením Polského kulturně-osvětového svazu (Polski Związek Kulturalno-Oświatowy), kdy PZKO fondy svých dosavadních spolkových knihoven propůjčil lidovým knihovnám, čímž byl vznik polských oddělení lidových knihoven umožněn.

Podle *Zprávy o stavu polských oddělení LK v kraji Ostrava dle statistiky za rok 1957* se knihovny s polskými odděleními nacházely v okresech Český Těšín, Karviná a Ostrava, přičemž z 89 knihoven jich mělo polské oddělení 67 (nejméně to bylo v okrese Ostrava, kde z 28 knihoven mělo polské oddělení jen 8 z nich; ve zbývajících dvou okresech měly polské oddělení bezmála všechny knihovny). Polská literatura tvořila 20 % z celkového fondu, polských čtenářů bylo 15 % a dosahovali 15 % výpůjček. Oproti tomu v pohraniční obci Stonavě počet polských knih téměř dvojnásobně převyšoval počet knih českých. Přibližně dvě třetiny fondu tvořila původní polská literatura, zbytek byly překlady, jimž výrazně dominovaly překlady ze sovětské literatury. Z českých autorů byly nejvíce zastoupeny překlady A. Jiráska, K. Světlé, J. Haška, K. Čapka, J. Fučíka, V. Řezáče a M. Majerové, tedy (s výjimkou Karla Čapka) poměrně reprezentativní výběr dobově uznávaných a protežovaných tvůrců, ať už soudobých či obrozeneckých. Zpráva rovněž konstatuje nedostatek politických knih, zato je pochvalně zmíněn fakt, že je díky předchozím prověrkám ve fondech velmi málo obsažena katolická literatura.⁴⁵

Některá polská oddělení v roce 1957 pořádala besedy o knihách a výstavy, většinou se však „masová práce s knihou“ prováděla jen minimálně a za neuspokojivé bylo pokládáno i množství výpůjček naučné literatury. To navíc způsobilo, že některé knihovny se nemohly zapojit do soutěže Budujeme vzornou lidovou knihovnu, protože výpůjčky se počítaly za obě oddělení dohromady.⁴⁶

---

⁴⁴ CIMMER, Josef. Česko-polská spolupráce v lidových knihovnách. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenářem*. 1949, roč. I, č. 3, s. 35–37.

⁴⁵ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 606, sign. 456.13, Práce lidových knihoven v okresech ostravského kraje 1955–58, *Zpráva o stavu polských oddělení LK v kraji Ostrava dle statistiky za rok 1957*.

⁴⁶ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 606, sign. 456.13, Práce lidových knihoven v okresech ostravského kraje 1955–58, *Stručná informativní zpráva o stavu knihoven v okrese Karviná*.

Záměrem bylo, aby všechna česká i polská oddělení měla vlastního knihovníka příslušné národnosti, to se však mnohde nepodařilo naplnit.

Do polských oddělení se nakupovala literatura prostřednictvím PZKO přímo v Polsku. Polsko – ač rovněž socialistická země – však k otázce, co je „závadná“ literatura, přistupovalo liberálněji než Československo, proto roku 1958 odbor školství a kultury ONV v Karvině podal okresnímu byru KSČ návrh na zřízení krajské komise, jež by rozhodovala, které knihy se pro polské občany budou přivážet, aby se zabránilo dovážení „nehodné nebo málo hodnotné literatury“.⁴⁷ Tedy opět pohled na čtenáře jako na nesvéprávnou bytost, za kterou je třeba rozhodovat i v takové záležitosti, jako je výběr četby. Svobodnější polská kulturní politika se projevila i v práci severomoravských knihoven – polské oddělení okresní knihovny v Karvině v rámci Měsíce knihy 1960 uspořádalo soutěž Mladý čtenář a jedním z témat byla kniha *Hoši od Bobří řeky* oblíbeného českého autora dobrodružných příběhů pro děti Jaroslava Foglara; zatímco v ČSR mezi roky 1948 a 1965 Foglarovi nesměla vyjít jediná kniha, v Polsku mu koncem 50. let vyšly dvě.

---

⁴⁷ Státní okresní archiv Karviná, fond Okresní národní výbor Karviná 1949–1991, karton 504, sign. 3740, Činnost knihoven v okrese Karviná 1955–1960, *Materiál pro zasedání BOV KSČ, 1958.*

3. Represe

„V knihách je skryta velká ideová síla a moc. Jsou knihy, které učí, jak žít svobodně, šťastně, bohatě. Avšak jsou také knihy, které ohlupují lidská vědomí, které „vychovávají“ k americkému stylu života, které snižují člověka do zvířecího stavu, svádějí ho k vraždě, k loupeži, k fašismu. A tu nelze připustit, aby náš knihovník nějak nadstranicky a objektivisticky srovnával všechny tyto knihy, kus jako kus, na týž regál a do téže kartotéky. Knihovny dnes už nemohou být asylem životních ztroskotanců, lidí, nehodících se k ničemu, a co horšího, těch, kteří se svým myšlením i celým životním stylem hlásí k dolarovým pánům z Ameriky. Naším prvním a základním úkolem je, aby každý náš knihovník byl uvědomělým, politicky vyspělým bojovníkem velké a nepřemožitelné armády socialismu.“⁴⁸

Na ideologické konferenci studijních knihoven v roce 1952 bylo výslovně odmítnuto, aby knihovny byly pouhými zprostředkovateli požadovaných informací. „Lid“ bylo nutno vychovávat a převychovávat, a tedy ho chránit před vším, co by toto výchovné úsilí mohlo ohrozit. Odstranění všech knih odlišného ideového zaměření, než bylo to oficiální socialistické, bylo vnímáno zcela neproblematicky jako nutné a správné. Naopak dřívější zpřístupňování děl různých směrů a různých názorových orientací a vnímání knihovny jako instituce nestranné a nestraničské bylo kritizováno jako „falešný objektivismus“, se kterým je třeba zúčtovat.⁴⁹

3.1. Cenzura

Jakkoliv cenzura tisku začala v různých formách fungovat již v převratovém roce 1948 (např. ovlivňování redaktorů tzv. „po stranické línii“), institucionalizovanou podobu získala až roku 1953, kdy byla zřízena Hlavní správa tiskového dohledu. Cenzuru knižních publikací do té doby prováděla Národní ediční rada česká.

Po II. sjezdu Svazu československých spisovatelů v roce 1956 bylo působení cenzury zmírněno, krátce nato (po aféře kolem *Zbabělců* Josefa Škvoreckého) však došlo opět k jejímu zpřísnění. To bylo jen dočasné, již roku 1964 byl v této oblasti opět zřejmý posun, když v připravovaném *Slovníku českých spisovatelů* sice musela být řada hesel upravena, ale přesto byli do slovníku zařazeni autoři dříve věznění (Václav Renč, Josef Knap, Jan

---

⁴⁸ DRTINA, Jaroslav, ed. a KONVALINKA, Miloň, ed. *Za zvýšení ideovosti v knihovnictví a bibliografii*, s. 10.

⁴⁹ DRTINA, Jaroslav, ed. a KONVALINKA, Miloň, ed. *Za zvýšení ideovosti v knihovnictví a bibliografii*, s. 20.

Zahradníček) a dokonce i někteří autoři, kteří odešli do emigrace (Egon Hostovský, Jan Čep), což dříve bylo nemyslitelné.⁵⁰

V červnu 1968 byla vládním nařízením zrušena Ústřední publikační správa, tehdejší cenzurní orgán (o rok dříve nahradila dosavadní Hlavní správu tiskového dohledu) a cenzura byla označena za nepřipustnou. Nedlouho po okupaci, počátkem září 1968, však byl zřízen Vládní výbor pro tisk a informace, a cenzura se tak po pouhých třech měsících opět vrátila.

Po téměř celé období 50. a 60. let se uplatňovala předběžná forma cenzury. U knih to znamenalo trojí kontrolu – při schvalování rukopisu, při poslední korektuře a nakonec musel kontrolou projít i signální výtisk. Předběžná cenzura skončila v červnu 1968 a na podzim téhož roku byla nahrazena cenzurou následnou, což byl vlastně jistý druh autocenzury – za vydané texty neodpovídali cenzoři zvenčí, ale samotní vydavatelé. Za zveřejnění „nevhodných“ textů jim hrozily finanční postihy i možnost pozastavení vydavatelské činnosti, proto sami hlídali redaktory i autory.

3.2. Očista fondů knihoven

Cenzura se nevyhnula ani fondům knihoven. Kromě autorů a témat nepřátelských novému režimu měla být vyřazena díla, která „zkreslují skutečnost“, „líčí děje překonané“, jsou „proti duchu současné doby“ apod.⁵¹ Naopak díla „klasiků marxismu-leninismu“ byla do všech knihoven dodávána v mnoha výtiscích. Papír získaný z vyřazených knih býval použit na výrobu knih nových, hlavně spisů Aloise Jiráska a knih zařazených do Fučíkova odznaku (množství, v jakém byla tato literatura rozšiřována, ilustruje např. skutečnost, že ostravská městská knihovna v roce 1951 přikoupila soubor všech knih FO v padesáti exemplářích).⁵²

Autoři, jejich díla byla stahována z oběhu, byli vybíráni podle mnoha kritérií. Jednak šlo o autory, kteří odešli do emigrace či byli odsouzeni v některém z politických procesů. Posuzoval se také jejich postoj k aktuálním událostem – např. vztah k Jugoslávii či to, jak jednali v období Protektorátu. Řada autorů byla tradičně spojována s určitým literárním směrem, a pokud to byl směr nevyhovující, považovaný za škodlivý (existencialismus, ruralismus, braková literatura...), zpravidla došlo k vyřazení celého díla daného autora.

⁵⁰ JANOUŠEK, Pavel, ed. *Dějiny české literatury 1945–1989. III.*, s. 51.

⁵¹ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší*, s. 74.

⁵² Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 2616, sign. 353.2, *Zpráva o činnosti KLK v Ostravě ve čtvrtém čtvrtletí 1951.*

Roli hrála rovněž edice či nakladatelství, v nichž kniha vyšla – na index se tak dostaly nejen knihy z kolaborantských protektorátních nakladatelství, ale i ze známých edicí typu Červená knihovna či Rodokaps.⁵³

Mezi nejvíce kritizované žánry již od doby druhé republiky patřila tzv. braková literatura. Postupně se čím dál tím víc prosazoval názor, že literatura významně ovlivňuje čtenářovy názory a jednání, a tedy že literatura braková nejenže odvádí čtenáře od skutečných problémů politických a sociálních, ale že jim přímo škodí, ohlupuje je a kazí, a to bez rozdílu věku. Že od „krvavých detektivek“ vede přímá cesta k fašismu. Vymýcen měl být brak „estetický i ideologický“.⁵⁴

Vedle tzv. braku se za škodlivé zpravidla pokládaly knihy těchto směrů a žánrů: literatura dekadentní, exotismus, fašismus, formalismus, naturalismus, ruralismus, existencialismus, snobismus, úniková literatura, zastaralá, pornografická, rasistická a kolonialistická literatura. Formalismem se rozumělo upřednostňování formy díla před obsahem a byl tedy jakýmsi protikladem braku.⁵⁵

Šámal ve své publikaci rozlišuje tři fáze očisty knihovních fondů. První probíhala od komunistického převratu v roce 1948 do roku 1949 a vyznačovala se živelností a decentralizovanou organizací, neboť pokyny pro stahování knih přicházely z více stran – zejména ministerstva informací a osvěty a Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ; za vyřazování knih z velké části odpovídaly samotné knihovny a knihovničtí inspektoři a v rozhodování o jednotlivých titulech měli spolupracovat s ideově vyspělými čtenáři. V Ostravě se minimálně v této etapě na zabavování knih podíleli i příslušníci Sboru národní bezpečnosti.⁵⁶

Druhá fáze započala roku 1950 příkazem ministerstva informací a osvěty, v němž žádalo Ústřední nákupnu knih při Masarykově lidovému ústavu o vypracování seznamu „literatury nacistické, literatury protistátní a protisovětské a jiné brakové literatury“, která měla být z knihoven odstraněna. Jednalo se o první index, který byl plošně rozšiřován a na jehož základě skutečně byly knihy likvidovány. Doplnky k tomuto seznamu pak pravidelně vytvářela Ústřední lidová knihovna pražská.

Třetí fáze (od roku 1952) byla charakteristická největší systematičností. Ústav dějin KSČ vypracoval dva seznamy, tentokrát nemotivované estetickými kritérii, ale politickými – první seznam obsahoval literaturu trockistickou a protisovětskou, druhý literaturu

---

⁵³ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší*, s. 75–76.

⁵⁴ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší*, s. 35.

⁵⁵ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší*, s. 72–73.

⁵⁶ Archiv města Ostravy, fond Knihovna města Ostravy, 1920–1954, karton č. 6.

pravicových sociálních demokratů, legionářskou a literaturu Masaryka a Beneše. Prověřováním fondů byla pověřena také nově vzniklá Hlavní správa tiskového dozoru, která ve spolupráci s knihovnickými odborníky vypracovala další index obsahující 7 552 položek a průběžně aktualizovaný až do roku 1961.

Na index se také postupně dostávala díla některých původně prominentních osobností režimu, které však v průběhu let upadaly v nemilost – ve vykonstruovaném procesu byla roku 1952 odsouzena skupina bývalého generálního tajemníka KSČ Rudolfa Slánského a knihovny vzápětí obdržely seznam děl všech odsouzených, která měla být vyřazena. Podobně bylo o čtyři roky později, po odhalení „kultu osobnosti“ na XX. sjezdu KSSS, naloženo se spisy J. V. Stalina.

I přes toto intenzivní očištné úsilí se stávalo, že některá ze závadných knih unikla pozornosti cenzorů a ve fondu zůstala, nebo že v některých menších knihovnách nebyla prověrka provedena příliš důsledně, protože ještě na počátku 60. let bylo při různých kontrolách zjišťováno, že se stále půjčuje literatura „závadná“. Např. pobočka v Ostravě-Třebovicích půjčovala časopisy pro ženy *Eva* z 30. let a *Karafiátovy Broučky* („kteří zvláště v tak klerikálně založené obci by neměli narušovat ateistickou výchovu dětí...“),⁵⁷ knihovna v Kunčicích pod Ondřejníkem zase ruralistické romány a povídky „fašistické Itálie“.⁵⁸ V ostravské městské knihovně byla v červnu 1962 řešena „hrubá závada“, která se objevila na výstavce k výročí Lidic – mezi vystavenými publikacemi byla jedna z roku 1945 s fotografiemi prezidenta Beneše.⁵⁹ Nešlo vždy jen o ojedinělé případy, někdy se jednalo o komplexní problém – v Kravařích roku 1961 metodik okresní knihovny zakázal, aby mládeži do 15 let byly půjčovány jiné knihy než povinná školní četba, pohádky, pověsti a knihy ze Státního nakladatelství dětské knihy. Ve fondu se totiž po celá padesátá léta udržela literatura „vrcholně nevhodná“ – erotická, dobrodružná, kriminalistická. Až do vyřazení těchto knih neměla mít mládež přístup ani do volného výběru.⁶⁰

Není známo, kolik knih celkem bylo v průběhu 50. let zlikvidováno. Jeden z odhadů uvádí za léta 1948–1955 asi 27 milionů knih.⁶¹ Ostravská krajská lidová knihovna (dnes

⁵⁷ Archiv města Ostravy, fond Městský národní výbor v Ostravě, 1957–1969, karton č. 852, *Záznam z prověrky knihoven v Ostravě-Porubě*.

⁵⁸ VANČURA, Dalibor. Proč aneb o soutěži jinak než obvykle. *Čtenář: měsíčník pro práci knihoven*. 1962, roč. XIV, č. 7, s. 233–235.

⁵⁹ Archiv města Ostravy, fond Městský národní výbor v Ostravě, 1957–1969, karton č. 855, sign. 456.6 Knihovna města Ostravy 1957–70. *Úřední záznam*, 16. 6. 1962, *Josef Kremer*.

⁶⁰ Archiv města Ostravy, fond Knihovna města Ostravy – nezpracovaná část po r. 1954, karton 2, složka 426 Archiv OK Opava, *Protokol o jednání s knihovníkem Městské lidové knihovny v Kravařích s. Josefem Hrdinou*, 1961.

⁶¹ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší*, s. 62.

Knihovna města Ostravy) počet svazků vyřazených ze svého fondu do roku 1957 odhaduje na 70 tisíc.⁶²

Na severní Moravě se část vyřazených knih odevzdávala Slezskému studijnímu ústavu v Opavě, studijní knihovně v Ostravě nebo Ústavu dějin KSČ v Praze, většina však byla zlikvidována. Z převážně malých vesnických knihoven okresu Frenštát pod Radhoštěm bylo v roce 1952 do papírny v Žimrovicích u Opavy k likvidaci odvezeno 2 400 kg knih.⁶³

V archivních fondech ostravských knihoven se mi nepodařilo nalézt žádné soupisy literatury určené k vyřazení; velké části těchto fondů jsou však nezpracovány a tedy nepřístupné. Nenalezla jsem ani mnoho dokladů o tom, jak očista na Ostravsku reálně probíhala, kolik a jakých knih bylo zlikvidováno. To je pochopitelné u ostravské vědecké knihovny, která byla založena až v době probíhající prověrek (1951), a tedy neměla ve svých fondech žádnou nevhodnou literaturu z dřívějška.⁶⁴ Lidové knihovny však musely prověrkami projít – přestože některé z nich byly během polské a německé okupace prakticky zlikvidovány, mnohé knihy se podařilo ukrýt. Při poválečné obnově tedy byly tyto knihovny doplňovány nejen novou literaturou, ale i staršími „zachráněnými“ knihami a v neposlední řadě také knižními dary občanů, a tímto způsobem se do nich nežádoucí literatura dostala.

Výjimkou je nemnoho archivních dokumentů, obsahujících spíše jen obecné a kusé informace o tom, že prověrky probíhají. Konkrétnější údaje nabízí např. rukopis historie rychvaldské knihovny: „*Očista knižního fondu prováděna zvláštní komisí ONV-KNV, která knihy odvezla do Ostravy. Vyřazena byla literatura braková a taková, která byla v rozporu s budovatelskými úkoly socialismu obsahem i pojetím, dále knihy zrádců, kteří se dali do služeb Západu. Tento značný úbytek knih byl postradatelný a neovlivnil nepříznivě činnost*

---

⁶² Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 605, sign. 456.13, třístránkový dokument z roku 1958 nazvaný *Krajská lidová knihovna v Ostravě*.

⁶³ Archiv města Ostravy, fond Knihovna města Ostravy – nezpracovaná část po r. 1954, karton 1, složka 425 Archiv Nový Jičín, *Pětiletka v knihovnictví v okrese Frenštát pod Radhoštěm*.

⁶⁴ *Základem knihovního fondu se stal vytríděný fond Technické knihovny Průmyslového muzea, dary Vysoké školy báňské, Národního technického muzea v Praze, Knihovny vysokých škol technických, ministerstev a některých podniků*. (HRAZDIL, Aleš. Dějiny knihovny: pojednání o historii knihovny. *Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě* [online]. Ostrava: Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, c2014 [cit. 2014-01-04]. Dostupné z: <http://www.svkos.cz/informace-o-knihovne/dejiny-knihovny/clanek/dejiny-knihovny/>)

knihovny. ⁶⁵ Od roku 1950 do roku 1953 bylo v Rychvaldě⁶⁶ vyřazeno celkem 1 189 knih, z toho nejvíce (589) v roce 1952. Přírůstky za stejné období činily 2 249 knih.

Knihovnický inspektor okresu Český Těšín Jaroslav Hegr se o postupu očisty pravidelně zmiňoval v hlášeních o své činnosti, neuváděl však žádné podrobnosti o tom, které knihy konkrétně byly vyřazovány ani kolik jich bylo. V září 1950 konstatuje, že „*tuto práci neprovádí mechanicky, nýbrž se snaží místní činitele přesvědčit, proč je nutná očista, proč je nutno odstranit to, co brzdí vývoj, co je namířeno proti zájmům lidu.*“⁶⁷ O měsíc později již o očištění píše jako o dokončené, „*je třeba v ní však pokračovat, jít do hloubky a odkrývat knihy se zastřenou buržoasně kapitalistickou tendencí, namířenou proti pracujícímu lidu a jeho zájmům.*“ Po očištění českých oddělení přišla na řadu oddělení polská. Nicméně i v prověrkách českých oddělení se dále pokračovalo také v roce 1951, a to (dle zprávy okresního knihovnického inspektora za 2. čtvrtletí roku 1951) „*podle docházejících seznamů nevhodné četby*“, což zřejmě můžeme – s ohledem na Šámalovo dělení – pokládat za nástup „*druhé fáze*“ očisty knihoven. V okrese Český Těšín při prověrce v dubnu 1952 bylo vyřazeno 3 036 knih, další prověrka se konala hned za měsíc „*za účelem vyřazení vadných knih pro ústav dějin KSČ*“.⁶⁸

Od poloviny 60. let se některé dříve vyřazené knihy vrátily zpět do oběhu. V období pražského jara byla cenzurní praxe v knihovnách kritizována jako projev „*stalinských deformací*“. Bylo požadováno větší zastoupení literatury společenskovední, naopak došlo k vyřazování nevyužívaných multiplikátů z dřívějšího období – spisů Klementa Gottwalda apod.

3.3. Perzekuce

K nastolení nového způsobu osvětové práce a vůbec nového života nestačilo zbavit se nevyhovujících knih, ale došlo i na lidi. Vedle již zmíněných spisovatelů se nejruznější

---

⁶⁵ Státní okresní archiv Karviná, nezpracovaný fond Městské lidové knihovny Petřvald 1945–1965. *Místní lidová knihovna v Rychvaldě: historie, rozvoj a činnost od založení do konce roku 1964*. Vypracoval Vilém Chrobáček. V Rychvaldě v lednu 1965. 29 s.

⁶⁶ Rychvald měl v 1. polovině 50. let něco přes 6 tisíc obyvatel. (SIWEK, Tadeusz. Co o sobě (ne)víme: Vývoj počtu obyvatel Rychvaldu za 150 let. *Zpravodaj města Rychvald* [online]. 2002, říjen [cit. 2014-11-18]. Dostupné z: <http://www.rychvald.cz/old/zpravoda/zprav016.htm>)

⁶⁷ Státní okresní archiv Karviná, fond Okresní národní výbor Český Těšín 1945–1960, karton 311, sign. 3740, Přehled o činnosti a rozvoji knihoven v okrese Český Těšín 1950–1953, *Zpráva o činnosti Jaroslava Hegra, oki při ONV v Českém Těšíně za květen až srpen 1950*.

⁶⁸ Státní okresní archiv Karviná, fond Okresní národní výbor Český Těšín 1945–1960, karton 311, sign. 3740, Přehled o činnosti a rozvoji knihoven v okrese Český Těšín 1950–1953, *M. Lipková, oki při IV. ref. ONV v Č. Těšíně, Zpráva o činnosti za II. čtvrtletí 1952*.

perzekuce a existenční postihy nevyhnuly ani knihovníkům. Jednalo se zejména o osobnosti oboru spjaté s obdobím první republiky nebo o ty, kteří pro zodpovědný úkol socialistického knihovníka nebyli dostatečně ideově připraveni.

Druhá vlna perzekucí nastala po okupaci v srpnu 1968. Tehdy byli funkcí zbavováni ti, kdo se angažovali v demokratizačním procesu a projevíli nesouhlas s okupací. Tzv. prověrky se netýkaly jen členů strany, ale i členů různých společenských organizací (svaz spisovatelů) a institucí. Nevyhnuly se ani knihovnám. V prověrkách se zohledňovalo např. i to, zda v období pražského jara nedošlo k vyřazování sovětských publikací z knihovního fondu.

Nejdůležitější však byl postoj k okupaci – pro příklad věta z posudku na vedoucí jedné z poboček ostravské městské knihovny: „*Vstup spojeneckých vojsk na naše území sice byl šokující, ale po dnešním vysvětlení se i její myšlení uvedlo na správnou míru.*“⁶⁹ Vzhledem k tomu, že drtivou většinou zaměstnankyň městské knihovny byly mladé ženy, zaneprázdněné starostmi o rodiny, nedošlo z jejich strany v průběhu roku 1968 k žádným výrazným politickým projevům, a tedy ani nenásledovaly žádné represe.

---

⁶⁹ Archiv města Ostravy, fond Městský národní výbor v Ostravě, 1957–1969, karton č. 853, sign. 456.6
Knihovna města Ostravy 1957–70.

4. Výchova

„Příklad sovětského knihovnictví je naším cílem proto, že toto knihovnictví je aktivním činitelem v historickém boji sovětského lidu za vybudování komunismu a uhájení míru ve světě, je účinným nástrojem ideové a politické výchovy milionových mas, významnou oporou výchovného díla socialistického školství, plní jedinečné funkce v dějinách lidstva, funkce, které nikdy předtím a nikde jinde knihovny neplnily, těší se obrovskému zájmu lidových mas, učinilo z knih účinný a vítězný bojový prostředek v zápase o šťastnější budoucnost svého lidu, stalo se střediskem, účastníkem a spolutvůrcem ideologické a výchovné práce, tvůrčím ohniskem socialistické kultury, zjevným ztělesněním vyššího historického typu kulturní úlohy knihoven, vyššího typu knihovnické teorie i praxe.“⁷⁰

Zákon o jednotné soustavě knihoven, který ve svém §10 vytyčil knihovníkům lidově demokratického státu „významné politickovýchovné poslání“, a to „zejména iniciativně získávat nové čtenáře, individuálně o čtenáře pečovat a všemi způsoby práce s knihou napomáhat ke zvýšení politického uvědomění a k uspokojování stále rostoucích potřeb občanů při prohlubování jejich všeobecného i odborného vzdělání a kulturního rozhledu,⁷¹“ vstoupil v platnost až na sklonku 50. let. Ale požadavky na angažované zapojení knihoven do budování socialistické společnosti jsou mnohem staršího data, jak o tom svědčí celostátní ideologická konference studijních knihoven, konaná v Praze v červnu 1952. V pozdravných dopisech zaslaných prezidentu Gottwaldovi, Z. Nejedlému (ministr školství, věd a umění), V. Kopeckému (ministr informací a osvěty) a V. Bezdíčkovi (předseda Čs. společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí) se účastníci konference zavazují „ještě lépe se politicky vyzbrojit do boje proti kosmopolitismu a buržoasnímu nacionalismu“, „šířit světlo marxismu-leninismu“, „stále uvědoměleji seznamovat lid s nejpokrokovějšími politickými a vědeckými poznatky, zpřístupňovat mu všechno bohatství lidské kultury“ (řada autorů a děl se tedy do kultury zřejmě vůbec nepočítala), „šířit lásku k SSSR“, „popularizovat sovětskou vědu a učit náš lid hrdosti na převahu a přednosti socialistické vědy, techniky a kultury“, „odstranit z knihovnické práce apolitičnost a naplnit ji bolševickou stranickostí, aby se knihovny mohly stát ohniskem socialistické výchovy a převýchovy našeho lidu“, „propagací přírodních věd pomáhat formovat dialekticko-materialistický světový názor“. Přijímají spoluodpovědnost za „výchovu nového socialistického pokolení, za převýchovu starých

---

⁷⁰ DRTINA, Jaroslav, ed. a KONVALINKA, Miloň, ed. *Za zvýšení ideovosti v knihovnictví a bibliografii*, s. 29.

⁷¹ Československo. *Zákon ze dne 9. července 1959 č. 53/1959 Sb. o jednotné soustavě knihoven (knihovnický zákon)*. Dostupný z: http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/Knihovnicky_zakon.htm

generací a za vyzbrojení všeho lidu ideami socialismu a všemi poznatky a vědomostmi, jichž je třeba k plnění budovatelských úkolů“.⁷²

Výchova knihou probíhala nejen v knihovnách, školách a na pracovištích; byla to záležitost opravdu všudypřítomná. Rychvaldská knihovna spolupracovala se sborem pro občanské záležitosti při místním národním výboru a připravovala pro něj literaturu pro ateistickou výchovu občanů, dále vhodnou literaturu pro výchovu snoubenců k manželství a rodičovství; mladé matky se knihou snažila vést k dobré péči o dítě. MNV rodiče při zápisech novorozenců obdarovával knihami o manželství a výchově dětí (s vepsaným věnováním).⁷³

4.1. Nová socialistická literatura

Na počátku 50. let došlo k významné změně ve složení knihovních fondů. Uprázdňené místo po vyřazených knihách zaujala především sovětská beletrie (na úkor děl zejména západních autorů) a politické spisy Stalinovy, Gottwaldovy a dalších prominentů režimu⁷⁴, které byly do všech knihoven dodávány v mnoha multiplikátech (*Nelze totiž nakupovat knihy klasiků marxismu tak jako každou jinou knihu. Má-li být knihovna ohniskem marxistické výchovy a skutečnou zbrojnicí opravdové vědy, pak je třeba, aby knihy klasiků marxismu byly zastoupeny v takovém počtu exemplářů v každé knihovně, jako je to tradiční v knihovnách sovětských...*).⁷⁵

Vyžadovanou metodou tvorby ve všech oblastech kultury se stal tzv. socialistický realismus, tedy omezený kánon témat i forem, jehož hlavním představitelem byl žánr budovatelského románu. Ten měl ze skutečnosti zachycovat to „typické“, tedy to, co je tzv. pokrokové a směřuje k vytvoření nové budoucnosti. Běžnými náměty bylo budování nového, lepšího, šťastného světa v čele s příslušníky komunistické strany, zápas s představiteli světa starého nebo s nepříznivými podmínkami, proces kolektivizace, oslava práce, proměna člověka z váhavce naplněného předsudky v nadšeného, komunismu

---

⁷² DRTINA, Jaroslav, ed. a KONVALINKA, Miloň, ed. *Za zvýšení ideovosti v knihovnictví a bibliografii*, s. 5–8.

⁷³ Státní okresní archiv Karviná, nezpracovaný fond Městské lidové knihovny Petřvald 1945–1965. *Místní lidová knihovna v Rychvaldě: historie, rozvoj a činnost od založení do konce roku 1964*. Vypracoval Vilém Chrobáček. V Rychvaldě v lednu 1965. 29 s.

⁷⁴ Spisy K. Gottwalda, A. Zápotockého a Z. Nejedlého označil Miloň Konvalinka ve svém příspěvku na ideologické konferenci 1952 jako „součást našeho národního kulturního dědictví“. (DRTINA, Jaroslav, ed. a KONVALINKA, Miloň, ed. *Za zvýšení ideovosti v knihovnictví a bibliografii*, s. 40.)

⁷⁵ DRTINA, Jaroslav, ed. a KONVALINKA, Miloň, ed. *Za zvýšení ideovosti v knihovnictví a bibliografii*, s. 39.

oddaného budovatele. Mezi typické motivy patřili dělníci, družstevníci, příslušníci strany obdařeni řadou kladných povahových vlastností; dále továrny, traktory, schůze, osoba Klementa Gottwalda a Stalina, sovětsí vojáci aj.

Mezi nejmasověji rozšiřované tituly patřily např. *Daleko od Mosky* (V. Ažajev), *Jak se kalila ocel* (N. A. Ostrovskij), *Rytíř zlaté hvězdy* (S. P. Babajevskij) či *Nástup* (V. Řezáč). Už jen samotný název jednoho článku o *Rytíři zlaté hvězdy*, publikovaného ve *Čtenáři* roku 1952 – *Učíme se ze slavného sovětského románu*⁷⁶ – dokládá dobově rozšířený názor, že správná kniha, byť i beletristická, nemá plnit zdaleka jen odpočinkovou funkci.

Z českých autorů byl jednoznačně nejvíce protežován Alois Jirásek. Prezident Gottwald na podzim 1948 vyvolal tzv. jiráskovskou akci (ukončena byla o deset let později). Šlo o levné vydání Jiráskových sebraných spisů ve vysokém nákladu. Jiráskovo dílo bylo dávano za vzor soudobým spisovatelům a mělo také sloužit jako učebnice národních dějin. Slovy Klementa Gottwalda: „*Jeho dílo nás učí správnému pohledu na naši minulost, posiluje naše národní sebevědomí a plní nás dějinným optimismem a vírou v tvořivé síly lidu.*“⁷⁷ Smyslem intenzivní propagace Jiráskových knih rovněž bylo nahradit tvorbu některých jiných, nevyhovujících autorů-historiků (J. Durych, J. Pekař), jejichž pojetí smyslu českých dějin bylo odlišné a „nesprávné“.

Značné propagace se dostávalo i dalším starším autorům, zejména těm z 19. století – Světlé, Němcové, Tylovi, Nerudovi... V jejich dílech byly vyzvedávány „pokrokové tendence“, představované především motivy sociální nerovnosti, konflikty mezi bohatými a chudými apod. Literatura 19. století byla chápána jako jakýsi předstupeň literatury socialistického realismu a tuto vývojovou linii kopírovala i práce knihoven s dospělými čtenáři.⁷⁸

Dobový ideál četby dokumentují i seznamy knih, které pro své čtenáře vytvořila ostravská městská knihovna jako inspiraci k nákupům vánočních dárků v roce 1950. Nejmladším čtenářům byly doporučeny obrázkové knížky českých i ruských pohádek a říkadel a pohádky dominovaly i seznamu pro žáky 1. stupně základních škol. Z šestnácti knih doporučených starším žákům byly pouhé čtyři tituly od českých autorů (Fučíka, Jiráska, Majerové a Nerudy), zbytek představovala sovětská literatura převážně líčící účast

⁷⁶ HÁJKOVÁ, Marja. Učíme se ze slavného sovětského románu: čtenáři Novostraševka píšou o Babajevského románu Rytíř zlaté hvězdy. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenáři*. 1952, roč. IV, č. 2, s. 59–60.

⁷⁷ ČINÁTL, Kamil. Jiráskovská akce. In: *Antologie ideologických textů* [online]. Ústav pro studium totalitních režimů, 2008 [cit. 2014-10-30]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/cs/jiraskovska-akce>

⁷⁸ OKLEŠŤKOVÁ, Evelyn. Havířov. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenářem*. 1965, roč. XVII, č. 10, s. 362.

mládeže na druhé světové válce (*Mladá garda, Syn pluku, Můj syn Oleg Koševoj* a další). Nejobsáhlejší seznam přinášel náměty na „knižní dárky pro tatínka a pro maminku“: vedle *Daleko od Moskvy, Reportáže psané na oprátce* a historických románů popisujících dějiny dělnického hnutí u nás i v SSSR se objevilo celé dílo Aloise Jiráska, *Dějiny VKS(b)*, spisy K. Gottwalda, Stalina a Marxe s Engelsem. V instrukcích přiložených k seznamům nechyběl pokyn pro knihovníky jednotlivých poboček, aby zájemcům, kteří své vyhlédnuté tituly neseženou, bylo doporučeno aspoň si je vypůjčit z knihovny.⁷⁹

Podřízením umělecké složky literatury složce výchovné, požadavkem, aby kniha sloužila lidu, poučovala a motivovala ho k práci pro (socialistickou) vlast, se literatura vrátila do doby národního obrození. A nebyl to jen návrat k tehdejší představě o výchovném a osvětovém poslání (českých) knih – zároveň došlo i k aktualizaci tehdejších forem šíření literatury. Zejména to bylo společné hlasité předčítání, a to nejen dětem, ale i dospělým, jako např. v Bocanovicích při kurzu šití v roce 1953⁸⁰ (předčítala se *Žatva* G. J. Nikolajevy o zlepšování práce v kolchozu). Kolektivní hlasité čtení s následnou diskusí o přečteném bylo jednoduchou a v počátečním období velmi doporučovanou formou masové práce se čtenářem. A to mimo jiné proto, že umožňovalo vstoupit do jinak individuálního aktu, jakým je čtení, a usměrňovat ho tak, aby si čtenář knihu interpretoval žádoucím způsobem.⁸¹

4.2. Nábor čtenářů

Aby knihovny mohly na občany skutečně působit, ovlivňovat je a podněcovat k budovatelskému nadšení, musely je nejprve získat za své stálé návštěvníky. Náboru nových čtenářů proto byla věnována velká pozornost. Mezi doporučované formy propagace knihovny patřily plakáty a nástěnky, tematické výstavy knih při různých příležitostech, besedy o knihách, rozhlasové relace apod., ale také osobní rozhovory knihovníka s občany. Pomáhat v tomto měly knihovníkovi aktivity složené z pravidelných a spolehlivých čtenářů.

Relace v místním rozhlase se zpravidla využívaly při příležitosti výročí některého preferovaného spisovatele – připravila se krátká promluva o jeho životě a díle, případně

---

⁷⁹ Archiv města Ostravy, fond Knihovna města Ostravy, 1920–1954, karton č. 7, *Knihy k Vánocům 1950*.

⁸⁰ Státní okresní archiv Karviná, fond Okresní národní výbor Český Těšín 1945–1960, karton 311, sign. 3740, Přehled o činnosti a rozvoji knihoven v okrese Český Těšín 1950–1953, *Zpráva o činnosti za měsíc květen 1953 (knihovnická)*.

⁸¹ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší*, s. 19.

doplněná o krátkou ukázkou, a v závěru byli občané informováni, že dílo dotyčného autora je k vypůjčení v místní knihovně.

Specifickou formou nábory nových čtenářů, ve své době velmi pochvalně hodnocenou a intenzivně propagovanou, bylo tzv. tuchlovické hnutí, pojmenované po obci Tuchlovice na Kladensku. Tamní knihovna na nízkou návštěvnost reagovala tím, že mládež z ČSM začala knihy roznášet přímo do domů lidem, kteří do knihovny dosud nechodili. Při první návštěvě nabízeli četbu oddychovou, zábavnou, dobrodružnou, při dalších návštěvách již začali čtenáře směřovat na literaturu „stále hodnotnější“. Ačkoliv mnohé knihovny tuto formu práce nárazově napodobily, dlouhodobě se neudržela a zůstala jen krátkou epizodou raných padesátých let.

Tuchlovické hnutí se rozšířilo i na Ostravsku, o jeho působení je však velmi málo bližších informací. V roce 1951 působila knihovnická agitační skupina ve Fulneku,⁸² při „vzorných knihovnách“ v sedmi okrscích okresu Český Těšín,⁸³ o jejich činnosti jsem ale nenalezla žádné podrobnosti.

Roznášení knih po domácnostech však vždy nemuselo mít za cíl získání nových čtenářů. V Beskydech, oblasti s množstvím horských samot, šlo také o to dostat knihy k lidem, kteří o ně sice měli zájem, ale vzdálenost (často v kombinaci s vyšším věkem) jim bránila v pravidelném navštěvování knihovny. Ve zprávě o průběhu Měsíce knihy 1956 se uvádí, že knihovník Boháč z podbeskydské obce Vyšních Lhot začal do odlehlých míst roznášet knihy v batohu; podobných knihovníků-distributorů však bylo – i dle zmínek ve *Čtenáři* – v Beskydech více.

Kritickým obdobím roku, kdy pravidelně čtenářů na čas ubývalo, bylo léto. Knihovníci proto s programem zajížděli na pionýrské tábory či do zotavoven ROH, nebo zřizovali letní čítárny v městských sadech, na koupalištích a výletních místech. První ostravská letní čítárna fungovala v létě 1952 v parku u Nové radnice, a to v malém kiosku, kam se denně dovážel soubor asi dvou set knih a gramorádio [příloha č. 2]. Půjčovalo se každé odpoledne kromě nedělí. Čtenáři si oblíbili společné čtení ve skupinkách, kdy jeden předčítal ostatním. Dětem četli i knihovníci a pak s nimi o knize diskutovali. Každý týden se také konaly čtyři besedy s průměrnou účastí 100 posluchačů. Úterky pravidelně patřily hudebním besedám s ukázkami na gramofonových deskách, středy besedám o knize pro

---

⁸² KŘESTA, Vladislav. Knihovnické agitační skupiny pomáhají LK. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenářem*. 1951, roč. III, č. 4, s. 89–90.

⁸³ Státní okresní archiv Karviná, fond Okresní národní výbor Český Těšín 1945–1960, karton 311, sign. 3740, Přehled o činnosti a rozvoji knihoven v okrese Český Těšín 1950–1953, Jaroslav Hegr: *Zpráva o činnosti za 1. čtvrtletí roku 1951*.

dospělé, ve čtvrtky se konaly dětské besídky a v pátky lékařské přednášky s diskusí (přednášeli lékaři z ostravské nemocnice).⁸⁴

V náboru pomáhali také stávající čtenáři – úkol získat pro knihovnu nového čtenáře se často objevoval mezi úkoly různých literárně-vědomostních soutěží.

4.3. Pojízdna knihovna

Strategii „kniha jde za čtenářem“ vedle knihovnických agitačních skupin zdařile plnila rovněž pojízdna knihovna, kterou Ostravský kraj dostal roku 1950 od ministerstva informací a osvěty jako „uznání za budovatelské úsilí Ostravska“. Zmínka v časopise Čtenář, že „ostravskému bibliobusu byl svěřen důležitý výzkumnický úkol (...) sbírat zkušenosti s pojízdou knihovnou...“⁸⁵ napovídá, že se jednalo (po Praze) o jednu z prvních pojízdnych knihoven.

Ostravský bibliobus zajížděl jednak do odlehlých vesnic, jednak na nová sídliště (či jejich staveniště), a jeho úkolem bylo rozšiřovat „pokrokovou“ literaturu tam, kde místní knihovny buď nebyly, nebo na tento úkol samy nestačily, protože na nákup nových knih neměly dostatek finančních prostředků. Cílová skupina ostravské pojízdny knihovny byla odlišná od pojízdnych knihoven v jiných krajích – jejím úkolem bylo zaměřovat se na učně a brigádníky (stavitele sídlišť v Porubě či Karviné, přehrad Kružberk a Žermanice, brigádníky v dolech apod.)⁸⁶, kteří na Ostravsko přicházeli na omezenou dobu a poté zase odcházeli, aby byli vystřídáni jinými. Tím pádem knihovník pracoval se stále se měnící skupinou čtenářů, a to různých národností – nejen české a slovenské, ale i polské, romské a řecké⁸⁷.

Pojízdna knihovna na sebe upoutávala pozornost hudbou, rozhlasové zařízení však bylo využíváno i při jiných příležitostech, např. při májovém průvodu, předvolební agitaci, při zakládání nových družstev, k provolávání pozdravných hesel apod. Knihovníci často pořádali besídky o knihách, na schůzích a přednáškách promítali filmy, zajížděli i na

---

⁸⁴ JEŽKOVÁ, Naděžda. Ostravská letní čítárna. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenáři*. 1952, roč. IV, č. 10, s. 298–299.

⁸⁵ CIMMER, Josef. První měsíce práce ostravské pojízdny knihovny. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenářem*. 1951, roč. III, č. 2, s. 37–39.

⁸⁶ Ostravská pojízdna knihovna. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenáři*. 1952, roč. IV, č. 7–8, s. 244–245.

⁸⁷ Přes 12 000 řeckých emigrantů se do Československa přistěhovalo na konci 40. let po skončení občanské války v Řecku. Usídlili se převážně v pohraničních oblastech, a to zejména severomoravských. (Řecká menšina v Česku. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-02-25]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98eck%C3%A1_men%C5%A1ina_v_%C4%8Cesku)

pionýrské tábory a do dětských domovů, spolupracovali s maňáskovým souborem OÚNZ. Pojízdna knihovna byla také využívána k rozvozu výstavek, vybavení pro knihovny i knih, které si místní knihovny vyžádaly k zapůjčení z okresní knihovny. Ochotnické soubory i „kulturní úderky“ využívaly bibliobusu jako dopravního prostředku do odlehlejších oblastí. Zprostředkování kulturních událostí obyvatelům odloučených lokalit nebylo jedinou rolí pojízdny knihovny – v létě 1953 knihovník navštěvoval jednotlivé rodiny v zemědělských obcích na Krnovsku a zjišťoval jejich vztah k jednotným zemědělským družstvům, jež se v dané oblasti potýkala s neúspěchy.⁸⁸

Problematické bylo postavení knihovníka pojízdny knihovny – poměrně náročná práce byla velmi špatně platově ohodnocena, velké množství přesčasových hodin nebylo vůbec propláceno. Nedostatek zaměstnanců pro pojízdnu knihovnu způsobil, že na konci roku 1953 si knihovník (pravděpodobně Josef Kremer, pozdější ředitel krajské knihovny) stěžoval, že se již tři roky nedostal na dovolenou, protože za sebe neměl náhradu. Navíc mu v té době Krajská lidová knihovna v Ostravě, pod kterou pojízdny knihovny spadaly, dlužila 8 000 korun ve staré měně⁸⁹ za pohonné hmoty a různé opravy, které knihovník proplácel ze svého, aby provoz pojízdny knihovny udržel i v době, kdy krajská knihovna na tyto výdaje neměla peníze.⁹⁰

Jen během března 1953 najela pojízdna knihovna celkem 2 412 km a podobných výkonů dosahovala pravidelně.⁹¹ Pravděpodobně od roku 1954 už jezdily bibliobusy dva – malý v zemědělském pohraničí, zejména na Krnovsku, velký po sídlištích a brigádnických domovech v Ostravě a okolí. Od podzimu 1954 do jara 1955 byly mimo provoz, protože nebyli k dispozici řidiči. Poté byla jejich činnost obnovena. Velký bibliobus však často trpěl různými poruchami, na čemž se podepsal fakt, že k dispozici nebyla žádná garáž a vozidlo proto bylo stále venku, než se podařilo garáž sehnat.⁹²

Na počátku 60. let byla činnost pojízdny knihoven ukončena, a to nejen na Ostravsku, ale i jinde v republice – s výjimkou Prahy.⁹³

---

⁸⁸ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 2616, sign. 353.2, Lidové a pojízdny knihovny 1951–54, *Pojízdna knihovna v Ostravě: zpráva za červenec 1953*.

⁸⁹ Měnová reforma proběhla na jaře 1953.

⁹⁰ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 2616, sign. 353.2, Lidové a pojízdny knihovny 1951–54, *Pojízdna knihovna v Ostravě: zhodnocení práce PK v Ostravě za rok 1953*.

⁹¹ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 2616, sign. 353.2, Lidové a pojízdny knihovny 1951–54.

⁹² Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 606, sign. 456.13, Pojízdny knihovny – směrnice, zprávy o práci a činnosti 1955–58.

⁹³ PESSROVÁ, Hana. Bibliobus, přežitek nebo perspektiva? *Čtenář: měsíčník pro práci s knihou*. 1967, roč. XIX, č. 4, s. 104–105.

4.4. Besedy

Besedy se konaly jednak o knihách čtenářům dosud neznámých (pak jejich těžiště bylo v četbě ukázek a komentáři knihovníka a smyslem bylo přimět účastníky, aby si knihu přečetli), nebo o knihách, se kterými se již všichni zúčastnění seznámili – tehdy byla klíčová diskuse o dojmech z četby a o tom, co si z ní čtenáři odnášejí pro svůj život a práci. Na to byl kladen zvlášť velký důraz a za tímto účelem byly besedy vedeny zejména o vzorových sovětských knihách líčících překonávání překážek při budování socialismu apod.

O výchovu čtenářů se knihovny snažily nejen prostřednictvím knih, a proto ne všechny besedy měly literární téma – Závodní a lidová knihovna ve Vítkovicích v průběhu roku 1963 pro děti uspořádala besedy s nejlepším pracovníkem VŽKG, s příslušníkem Veřejné bezpečnosti a armády apod.⁹⁴ Výchova také nebyla zaměřována pouze na děti a mládež, ale i na dospělé, proto ostravská městská knihovna v roce 1956 konala i besedy a přednášky o pracovní morálce, alkoholismu aj., a doprovázela je výstavkami reprodukcí uměleckých děl, aby tak účastníci byli vedeni i k dobrému vkusu.⁹⁵

Na počátku 50. let se ve venkovských oblastech zase často besedovalo o kolektivizaci zemědělství a výhodách jednotných zemědělských družstev, později o odborné zemědělské literatuře.

Čas od času se knihovny snažily klasické besedy zpestřit nějakým netradičním prvkem – např. na Karvinsku se roku 1951 konaly dvě besedy ve volné přírodě u táboráku,⁹⁶ další neobvyklé formy se využívaly v rámci Měsíce knihy, jako beseda nevidomých po telefonu, besedy na nádraží apod.

4.4.1. Kulturní úterky krajské knihovny v Ostravě⁹⁷

Probíhaly od jara 1956 pod „ideovým vedením“ metodického oddělení a zároveň sloužily jako vzorové besedy pro knihovníky jiných knihoven.⁹⁸

---

⁹⁴ Archiv města Ostravy, fond Knihovna města Ostravy – nezpracovaná část po r. 1954, karton 4, *Zpráva o činnosti knihovny za 1. čtvrtletí 1963*.

⁹⁵ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 605, sign. 456.13, *Zpráva o činnosti Krajské lidové knihovny v Ostravě za rok 1956*.

⁹⁶ Státní okresní archiv Karviná, fond Okresní národní výbor Český Těšín 1945–1960, karton 311, sign. 3740, Přehled o činnosti a rozvoji knihoven v okrese Český Těšín 1950–1953, *Zpráva o činnosti za II. čtvrtletí 1951*.

⁹⁷ Knihovna města Ostravy v letech 1950–57 fungovala jako krajská knihovna a nesla název Krajská lidová knihovna v Ostravě.

⁹⁸ Archiv města Ostravy, fond Městský národní výbor v Ostravě, 1957–1969, karton č. 852, sign. 456.6 Knihovna města Ostravy 1957–70, *Průvodce Krajskou lidovou knihovnou v Ostravě, 1958*, s. 8.

Snahou bylo, aby „úterky“ oživily nepřilíš bohatý kulturní život Ostravy, takže jejich tématem nebyla jen literatura, ale umění vůbec – tedy i malířství, hudba apod. V prvním roce proběhlo dvacet tři kulturních úterků, a to např.: večer malíře Oldřicha Lasáka, W. A. Mozart, beseda o novém románě V. Martínka *Ožehlé haluze*, večer lužicko-srbského spisovatele Barta-Čišinského, Ivan Olbracht a Ostrava, veřejný diskusní večer o poměrech v ostravské kultuře, večer čínské poezie, *Hukvaldské studánky* Leoše Janáčka, večer s Milanem Kunderou s ukázkami z jeho sbírky *Monology* (která poprvé vyšla až půl roku po konání tohoto večera), beseda se šesti polskými spisovateli, večer herečky Táni Hodanové, večer nové sovětské poezie a prózy, Osvobozené divadlo Voskovce a Wericha na zájezdech v Ostravě, přednáška literárního kritika Milana Blahynky o Vančurových *Obrazech z dějin*.⁹⁹

Na předčítání a recitování byli získáni ostravští herci a o útercích se pravidelně zmiňoval ostravský tisk i rozhlas. Ze stálých návštěvníků se rekrutovali zakladatelé Klubu bibliofilů při knihovně, který začal vydávat bibliofilské tisky.

4.4.2. Klub čtenářů při městské knihovně v Ostravě

Pořádání besed mělo být mj. také náplní činnosti Klubu čtenářů. Jeho ustavující schůze se konala v lednu 1949 a členem se mohl stát každý čtenář ostravské městské knihovny. Účelem klubu dle jeho stanov¹⁰⁰ bylo:

- a) *sdruzovat čtenáře veřejné knihovny města Ostravy, hájit jejich zájmy, informovat je, organizovat jejich kroužky, specializující se na jednotlivá odvětví literatury;*
- b) *podporovat veřejnou knihovnu města Ostravy v získávání dobrých knih;*
- c) *spolupracovat s kulturními institucemi při uskutečňování programu (přednášky, kurzy, debatní večery, filmová představení...).*

Po celý první rok však klub nevyvíjel žádnou činnost, protože stanovy byly schváleny až v prosinci, kdy také byly položeny základy celostátního ústředí těchto kroužků.¹⁰¹ V letech 1950–51 klub uspořádal řadu literárních večerů, jako např. večery A. Jiráska, M. Gorkého, F. Šrámka, hudební večer Antonína Dvořáka, diskusi se

---

⁹⁹ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 605, sign. 456.13, *Zpráva o činnosti Krajské lidové knihovny v Ostravě za rok 1956*.

¹⁰⁰ Archiv města Ostravy, fond Knihovna města Ostravy, 1920–1954, karton č. 7, *Stanovy Klubu čtenářů veřejné knihovny města Ostravy (1949)*.

¹⁰¹ Archiv města Ostravy, fond Knihovna města Ostravy, 1920–1954, karton č. 7, *Zápis o řádné schůzi klubu čtenářů 11. 1. 1950*.

slovenskými spisovateli, pásmo historie SSSR v sovětské literatuře, besedu *Mičurin – podmanitel přírody* a další. Na schůze jiných spolků a organizací také zajišťoval kulturní vložky – krátké přednášky o novinkách „pokrokové“ literatury [příloha č. 3].

Ačkoliv při zakládání celostátního Ústředí čtenářských klubů a kroužků bylo konstatováno, že „*je jisté, že v budoucnu se čtenářské kroužky stanou jednou z nejúčinnějších forem výchovy lidu. Po linii jejich činnosti budou prováděny všechny významnější akce kulturně politické,*“¹⁰² již v prosinci roku 1951 byla činnost Klubu čtenářů v souvislosti s novým spolkovým zákonem ukončena. Jeho úkoly převzaly místní osvětové besedy.

4.4.3. Metodické listy Krajské lidové knihovny v Ostravě

Velkou část knihoven, zejména mimo velká města, vedli lidé bez odborného knihovnického vzdělání, mnohdy jako dobrovolníci vedle svého zaměstnání. Mezi úkoly Krajské lidové knihovny v Ostravě proto patřila pomoc těmto knihovnám jak po stránce administrativní, tak i metodické. V KLK bylo zřízeno metodické oddělení, které pravidelně vydávalo a knihovnám v kraji rozesílalo tzv. metodické listy.

Ty zpravidla obsahovaly texty besed, které se v krajské knihovně uskutečnily a kterými se mohly inspirovat nebo je úplně převzít ostatní knihovny; dále soupisy literatury vhodné na výstavy o spisovatelích nebo k různým výročím (35 let KSČ); a v neposlední řadě náměty, jak se knihovny mohou zapojit do významných akcí, jako jsou volby, sjezd KSČ, Den horníků, oslavy Velké říjnové socialistické revoluce, propagace civilní obrany atd. Nechyběly ani texty objasňující souvislosti aktuálních politických událostí, jako bylo např. povstání v Maďarsku roku 1956, aby knihovníci v rozhovorech se čtenáři mohli zastávat jasné a ideově správné stanovisko a toto mezi čtenáři i šířit.

4.5. Literární ankety a čtenářské konference

Období 50. let se vyznačovalo snahou propojit kulturní tvorbu s pracovním životem běžného člověka. Zpočátku byly pořádány a náležitě propagandisticky využívány exkurze spisovatelů do továren a jednotných zemědělských družstev – autoři měli mezi pracujícími načerpat inspiraci pro svou tvorbu, aby mohli „pravdivě zobrazovat skutečnost“ a také literárně zpracovat technické problémy výstavby socialismu. Víra v praktický dopad takto

---

¹⁰² Archiv města Ostravy, fond Knihovna města Ostravy, 1920–1954, karton č. 7, *Zápis o poradě, konané dne 11. 12. 1949, za účelem ustavení přípravného výboru pro založení Ústředí čtenářských klubů a kroužků.*

zaměřené literatury zřejmě nebyla jen doménou stranických ideologů, ale obecně sdílenou záležitostí – tento požadavek totiž vzešel z knihovny Vítkovických železáren Klementa Gottwalda jakožto jedna z připomínek k usnesení ideologické konference studijních knihoven v roce 1952.¹⁰³

Na druhou stranu se také konaly kurzy a soutěže, jejichž cílem bylo vyhledat potenciální talenty mezi pracujícími a předat jim jisté literární zkušenosti a dovednosti (např. celostátní akce „Pracující do literatury“), ovšem s nevelkým úspěchem.¹⁰⁴ Literární soutěže byly pořádány nejen na celostátní, ale i lokální úrovni – v Ostravě v roce 1950 byla vypsaná soutěž o nejlepší budovatelský námět na povídku, báseň, píseň a film. Přestože porota, která měla na starosti povídky, ocenila fakt, že soutěž vzbudila zájem o důležitá témata, výsledky však zřejmě nesplnily očekávání; ve zprávě poroty se totiž také konstatuje, že „základní chybou většiny prací jest, že jsou příliš schematické, to jest: jsou to jen variace na dané téma: urychlit zvolený úkol, odstranit překážky, znemožnit sabotéry.“¹⁰⁵ Nutno podotknout, že podobným schematismem se vyznačovala i nezanedbatelná část dobově oceňované oficiální literatury. Ujaly se naopak přehlídky lidové umělecké tvořivosti, na nichž se prezentovaly hudební, recitační, divadelní a jiné soubory působící při různých továrnách a závodech.

Poměrně dlouho přetrvávala představa beletrie jako výchovného a motivačního prostředku, kdy přečtení určitých děl mělo čtenáře inspirovat ke zvýšeným pracovním výkonům. Proto byla snaha dosáhnout toho, aby dané knihy znal co nejširší okruh občanů. Nejintenzivněji se tato myšlenka uskutečňovala opět na počátku 50. let.

Typickým příkladem může být román Vasilije Ažajeva *Daleko od Moskvy*, jenž líčí budování naftovodu za druhé světové války v obtížných podmínkách sibiřské tundry. Nejenže opakovaně vyšel ve vysokých nákladech, ale také byl častým tématem besed, patřil na seznam literatury k Fučíkovu odznaku a byl rovněž předmětem jedné z literárních anket a následných čtenářských konferencí o knize, pořádaných na přelomu let 1951–52. Položené otázky byly příznačné – který úryvek se vám nejvíce líbil a jak vám pomůže v budovatelské práci? Odpovědi pak byly publikovány v samostatné brožuře i v knihovnických časopisech. Zpráva těšínské okresní knihovnické inspektorky za únor

---

¹⁰³ Archiv VÍTKOVICE, a.s., *dopis ústřední knihovně Ministerstva hutního průmyslu a rudných dolů* z 21.8.1952.

¹⁰⁴ BAUER, Michal: *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: HaH, 2003. 359 s. ISBN 80-7319-028-1.

¹⁰⁵ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 2620, sign. 380.0, Lidová umělecká tvořivost v ostravském kraji 1952–54, *Zápis o poradě rozhodčí komise pro krátkodobou soutěž o nejlepší budovatelský námět na povídku, konané dne 25. července 1950 v místnostech osvět. referátu KNV*.

1952 tlumočí některé z došlých odpovědí: „*Věra Joklová učitelka z Třince se obdivuje Táni Vasilčenkové a chce také přispět budování v naší vlasti tím, že ačkoliv vdaná a matka dvou dětí, začala znova vyučovat. Valcířský učeň Miroslav Tomíček z Třince chce býti také tak poctivým pracovníkem jako Genka Pankov. Zachoval Bohuš z Č. Těšina, učitel, vidí v hrdinech sovětských knih zkušené starší bratry, ke kterým se je možno vždy obrátit o radu. Jaroslav Černý, herec z Č. Těšina si vždy při těžkostech, s jakými se setkává při zájezdech divadla, jako n. př. zima v šatnách, sněhové vánice a pod., vzpomene na sovětské budovatele naftovodu, za jakých podmínek oni pracovali. Heleně Hečkové, v domácnosti, z Mistřovic ukázala kniha Rytíř zlaté hvězdy výhody společné práce v zemědělství.*“ Z 29 došlých anketních odpovědí jich 13 bylo od učitelů, od dobově nejpreferovanějších povolání – dělníků a horníků – pouhé tři příspěvky.¹⁰⁶

O tom, že výstavba Ostravska byla celonárodní záležitostí, svědčí fakt, že pionýři z Chvalkovic na Náchodsku po absolvování besedy o Ažajevově knize vyhlásili okresní soutěž ve sběru železného šrotu pro Novou huť Klementa Gottwalda.¹⁰⁷

Aby byla knihovníkům co nejvíce usnadněna příprava besed o nejdůležitějších vzorových knihách, vycházely v časopise *Čtenář* podrobné rozборы daných děl s výčtem stran, na kterých se nacházejí úryvky vhodné at' už pro získání zájmu čtenáře (motivy milostné, dramatické, humorné, psychologické apod.), nebo pro agitační práci (motivické okruhy: práce strany, Stalin a sovětská lidé, morálně politická výchova, působení kolektivu na jednotlivce, přežitky kapitalismu a boj proti nim atd.). Nechyběly ani přehledy doporučené navazující četby.¹⁰⁸

V roce 1952 na Ostravsku¹⁰⁹ probíhala anketa o sovětských knihách s hornickou tematikou Havíři a Kuzněcká země. Že v anketách nešlo o reflexi literatury jako takové, ale skutečně o výchovu, o kontrolu, jestli čtenáři dostali impuls ke změně životních i pracovních návyků, potvrzuje jedna z odpovědí (B. Valečko, vychovatel státního učiliště v Ostravě): „*V Igiševově knize Havíři se mi nejvíce líbila Sajenkova řeč u soudu nad*

¹⁰⁶ Státní okresní archiv Karviná, fond Okresní národní výbor Český Těšín 1945–1960, karton 311, sign. 3740, Přehled o činnosti a rozvoji knihoven v okrese Český Těšín 1950–1953, M. Lipková, *oki při ONV v Č. Těšíně: Zpráva o činnosti za měsíc únor 1952.*

¹⁰⁷ JOHNOVÁ, Jiřina. Chvalkovická beseda o Ažajevově románu Daleko od Moskvy. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenáři.* 1952, roč. IV, č. 2, s. 60.

¹⁰⁸ MÁLEK, R., ČERMÁKOVÁ, Z. Jak pracovat s Ažajevovým románem „Daleko od Moskvy“. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenáři.* 1951, roč. III, č. 11, s. 286–290.

¹⁰⁹ Podle časopisu *Čtenář* ve stejné době probíhaly ankety i v dalších krajích, pro každý kraj však byly vybrány jiné knihy. (Čteme knihy o sovětských hornících. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenáři.* 1952, roč. IV, č. 4, s. 128.)

Nikitou. Po přečtení knihy jsem si uvědomil, že jsem nejednal vždy správně. Budu se snažit ve svém povolání a v celém životě jednat podobně jako Sajenko.“¹¹⁰

Vedle největších akcí tohoto typu, organizovaných a propagovaných ústředně, si ankety a konference pořádaly také jednotlivé knihovny na místní úrovni. Na rozdíl od uvedených celostátních anket se neomezovaly jen na první polovinu 50. let. V archivním fondu ostravské městské knihovny se nachází *Záznam o průběhu krajské konference o knize Lucinka v Orlové dne 11. dubna 1962*. Konference se zúčastnil i autor knihy Ivan Kubíček, a protože podobné akce měly sloužit jednak k upoutání pozornosti čtenářů k dílu, jednak jako určitý druh zpětné vazby pro autora (na konferencích vystupovali čtenáři s příspěvky, v nichž knihu posuzovali), za obzvlášť hodnotný diskusní příspěvek byl označen ten, který „řešil otázku nadměrného pití lihovin a jak autor málo výrazně zpodobil svého hrdinu Grochola, kdy se dává k pití a není zde moment odporu ústřední postavy k alkoholu.“¹¹¹ Román *Lucinka* se odehrává v období první pětiletky na jednom z ostravských uhelných dolů a propojení literárního příběhu s reálným životem bylo zdůrazněno tím, že závěrečné slovo pronesl zástupce svazu horníků Okresní odborové rady v Karviné.

Velká čtenářská konference („celostátního formátu“) se v Ostravě konala také v roce 1957, při příležitosti 70. narozenin spisovatele Vojtěcha Martíčka¹¹², rodáka z Brušperku.

4.6. Literární zájezdy

Méně častou formou „masové práce s knihou“ byly zájezdy do míst spjatých s životem či dílem populárních spisovatelů, zejména klasiků. Pro větší organizační náročnost nebyly tyto akce pořádány s takovou četností jako besedy, přednášky či soutěže, a zpravidla také zůstaly záležitostí větších knihoven.

Knihovna v Ostravě – Mariánských Horách uspořádala zájezdy krajem Němcové, Jiráska, Jilemnického, Bezruče, Wolkera, Glazarové, Martíčka a jiných. Součástí zájezdů někdy bylo předčítání ukázek z příslušných knih a také neformální besedy. Přínos byl spatřován nejen v naučné stránce těchto zájezdů, ale také v tom, že knihovníkovi poskytovaly lepší možnost poznat své čtenáře. Důležité bylo i stmelení čtenářského

---

¹¹⁰ Čtete knihy o sovětských hornících. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenáři*. 1952, roč. IV, č. 4, s. 128.

¹¹¹ Archiv města Ostravy, fond Knihovna města Ostravy – nezpracovaná část po r. 1954, karton 1, složka 424 Archiv Karviná, *Záznam o průběhu krajské konference o knize Lucinka v Orlové dne 11. dubna 1962*.

¹¹² Martíček na počátku 20. let stál u založení městské knihovny ve Vítkovicích.

kolektivu, což mohlo být využíváno k pozitivnímu ovlivňování málo angažovaných čtenářů ostatními a k získávání nových čtenářů.¹¹³

4.7. Soutěže

Plánované hospodářství zrušilo klasickou konkurenci a místo ní nastoupilo tzv. socialistické soutěžení. Do názvu celostátní soutěže knihoven, pořádané od roku 1950, se promítla i typická rétorika nového režimu – soutěž nesla název „Budujeme vzornou lidovou knihovnu“. Posuzovala se správná struktura knihovních fondů, práce se čtenáři, administrativa, vybavení, propagace knih, spolupráce dětských oddělení se školou a pionýrskou organizací, zapojení do veřejného života obce, využívání nových metod práce, pomoc knihovnám nižšího typu ve svém okolí, počet čtenářů apod.¹¹⁴

Každoročně se udělovala uznání okresního národního výboru, krajského národního výboru a ministerstva školství a kultury; nejvyšším oceněním byl diplom ministerstva a propůjčení štítu a titulu „Vzorná lidová knihovna“.¹¹⁵ Ze severomoravských knihoven tento titul získaly např. knihovna v Suchých Lazcích (1951), v Krnově (1954), v Českém Těšíně (1968).

Na rok 1964 vyhlásila krajská odborová rada soutěž závodních odborových knihoven Severomoravského kraje, ve které se hodnotila zejména práce s technickou literaturou a pomoc knihovny při vzdělání pracujících – konkrétně pomoc brigádám socialistické práce, studujícím, závodním školám práce, uchazečům o Fučíkův odznak, dále pomoc knihovnám na dílnách, domovech mládeže, pionýrských táborech apod., a nakonec spolupráce se společenskými organizacemi, jako Československý svaz mládeže, Svaz československo-sovětského přátelství apod.¹¹⁶

Nesoutěžili ovšem jen knihovníci – atraktivní a účinnou formou, jak čtenáře přivést k zájmu o literaturu, byly soutěže pořádané jednotlivými knihovnami pro občany, zejména pro mládež. Výhrou zpravidla bývaly „hodnotné knihy“, což výchovný účinek podobných akcí na účastníky ještě násobilo.

---

¹¹³ Archiv města Ostravy, fond Městský národní výbor v Ostravě, 1957–1969, karton č. 855, sign. 456.6 Knihovna města Ostravy 1957–70. *Zpravodaj knihoven obvodních národních výborů v Ostravě, 1961.*

¹¹⁴ VANČURA, Dalibor. *Budujeme vzornou lidovou knihovnu: o soutěži a zkušenostech vyznamenaných knihoven.* Praha: Orbis, 1960. 100 s. S. 96–97.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 99.

¹¹⁶ Archiv města Ostravy, fond Knihovna města Ostravy – nezpracovaná část po r. 1954, karton 3, *Soutěž závodních odborových knihoven Severomoravského kraje, 1962.*

Soutěžilo se např. v určování, z kterých sovětských knih pocházejí otištěné ukázky (kromě identifikace děl byl požadován i obligátní komentář, jak se čtenáři knihy líbily a co mu přinesly), v literárních vědomostech (jako např. který autor popsal ve své básni májový večer, ve kterém díle vystupuje Jan Sladký Kozina apod.), v recitaci (česky i rusky), mladší děti měly za úkol úpravně a gramaticky správně popsat, která kniha se jim nejvíce líbila a proč. V Ostravě – Mariánských Horách v roce 1958 proběhla soutěž o nejlepšího čtenáře, kterou vyhrál žák, který během tří měsíců přečetl nejvíce knih vypůjčených z knihovny. První lety do vesmíru inspirovaly vítkovickou knihovnu k soutěži v psaní básní a povídek na témata jako sovětští kosmonauti, život na některé planetě apod.

Některé soutěže byly zorganizovány jen v té knihovně, kde byly vymyšleny, ale mnohé se prostřednictvím metodických listů rozšířily po celém okrese. Náměty včetně přesně vypracovaného zadání rozesílaly okresní knihovny zejména malým neprofesionálním knihovnám, kterým se na samostatné vymýšlení akcí nedostávalo času a pracovních sil.

Od konce 50. let se začalo rozšiřovat hnutí „brigád socialistické práce“, kterýžto čestný titul získávaly různé pracovní kolektivy po splnění závazků, které si vytyčily. Knihovny těmto brigádám dodávaly potřebnou literaturu, zejména odbornou. Brigádu socialistické práce utvořili také pracovníci technické knihovny Nové huti KG i knihovny Vítkovických železáren. Knihovníci Nové huti se zavázali ke zvýšení kvalifikace, zkvalitnění práce, k vyššímu politickému uvědomění a tomu, že ve svých bydlištích přispějí k socializaci vesnice a že pomohou v lidosprávě.¹¹⁷

4.8. Čtenářské odznaky a kroužky

Další z podporovaných metod působení na čtenáře bylo vytváření čtenářských kroužků, ať již mládežnických, nebo složených z dospělých čtenářů. Každý kroužek měl mít tematický plán své práce a z něho vyplývající plán četby, o přečteném se měly pořádat diskuse. Kroužek pomáhal knihovníkovi v pořádání akcí pro veřejnost, knihovník členům kroužku na oplátku pomáhal se sháněním literatury. Některé čtenářské kroužky sloužily k přípravě členů na zkoušky Fučíkova odznaku.

---

¹¹⁷ Akreditovaný archiv ArcelorMittal Ostrava a.s., *Zpráva o činnosti Ústřední technické knihovny a dokumentace NHKG za rok 1959*, s. 21.

4.8.1. Fučíkův odznak

Zkoušky Fučíkova odznaku, určené zejména členům Československého svazu mládeže, ale i neorganizovaným, byly praktickou realizací úmyslu plánovat četbu a docílit tak všeobecné znalosti jednotného souboru děl, jakéhosi soudobého literárního kánonu. Akci na podzim roku 1949 vyhlásil Ústřední výbor ČSM a jeho samozřejmými spolupracovníky v této záležitosti se staly veřejné knihovny, které soubory knih potřebných ke zkoušce půjčovaly kolektivům na učilištích, ubytovnách, ozdravovnách atd., vytvářely Fučíkovy koutky a výběrové regály s těmito knihami, pořádaly o nich besedy a přednášky, zakládaly poradny Fučíkova odznaku apod.

První verze požadavků ke zkouškám ukládala uchazečům přečíst tři knihy politické, Jiráskův román *Proti všem*, další dva z pěti nabídnutých románů oceňovaných autorů (vedle samotného J. Fučíka např. M. Majerová), jeden ze tří románů sovětských, dvě ze čtyř básnických sbírek (opět klasikové – Wolker, S. K. Neumann), dále dvě odborné knihy podle uchazečova povolání a nakonec bylo vyžadováno zhlédnutí tří sovětských a dvou československých filmů.¹¹⁸ V roce 1953 byl seznam rozšířen z požadovaných 11 titulů na 13, zrušen byl požadavek na filmy. Mezi povinné tituly se dostaly dvě knihy Julia Fučíka a další dvě knihy sovětských autorů, množství sovětských děl se zvýšilo i ve výběrové četbě.¹¹⁹

Roku 1957 došlo opět k úpravě – rozšířila se nabídka českých autorů, a to nejen klasiků, ale i těch současných. Ze světových autorů se poprvé objevili i spisovatelé nesovětské (Draiser, Hugo, Mann).¹²⁰ Příznačné je, že ze seznamu zmizel spis *Stalin mládeži*, ačkoli figuroval v obou seznamech předchozích. Byla kritizována dosavadní formálnost zkušebních pohovorů. Ke zkouškám se hlásili zejména studenti, které měl režim ještě pod kontrolou; u pracující mládeže, zvláště v zemědělství, byl zájem nesrovnatelně slabší. Vysoké procento z přihlášených se ke zkouškám vůbec nedostavilo. Přesto možnost získat odznak existovala až do konce komunistického režimu.

Knihy předepsané pro Fučíkův odznak byly pokládány jen za začátek soustavného studia, a proto bylo doporučováno, aby se čtenářské kroužky ČSM scházely nejen v době přípravy ke zkouškám, ale i po jejich vykonání. Brožury obsahující podmínky odznaku byly doplněny o pokyny, jak knihy správně číst a studovat – přemýšlet o jednání postav, snažit se pochopit autorův záměr, dělat výpisky, o přečteném debatovat. I v tomto směru

¹¹⁸ *Jak získám Fučíkův odznak*. Praha: Sekretariát ústředního výboru ČSM, 1950. 15 s.

¹¹⁹ HRYCH, Ervín. *Za masové rozšíření Fučíkova odznaku*. Praha: Mladá fronta, 1953. 38 s.

¹²⁰ *Nové podmínky Fučíkova odznaku platné od 1. 1. 1957*. Praha: ÚV ČSM, 1956. 7 s.

byl za vzor stavěn Fučík jako aktivní čtenář. Roku 1957 byl také zveřejněn i poměrně dlouhý seznam další doporučené četby pro ty, kdo již odznak získali, určený k dalšímu sebevzdělávání.

Fučíkovo jméno neslo i další vyznamenání ČSM – Čestný odznak Julia Fučíka, jež mohli získat jednotlivci i celé kolektivy za pracovní úspěchy, hrdinské činy, úspěchy ve sportu či umělecké činnosti nebo za aktivní práci v ČSM a Pionýrské organizaci.¹²¹ Toto vyznamenání získala např. vychovatelka učiliště při Vítkovických železárnách Anna Janečková za dobrou práci s knihou mezi uční a za vedení čtenářských kroužků, v nichž během tří let kvalitně připravila ke zkouškám Fučíkova odznaku 112 učňů.¹²²

4.8.2. Odznak vzorného čtenáře

Fučíkův odznak byl primárně určen mládeži. Tato metoda popularizace četby se však zřejmě ukázala být funkční, protože byly činěny pokusy zavést podobný odznak i pro mladší děti. S akcí Odznak vzorného čtenáře začala krajská knihovna v Brně, odkud se pak roku 1956 rozšířila i do dalších oblastí. Z Ostravského kraje se jako první zapojily okresy Místek a Frenštát pod Radhoštěm. Podmínky pro získání odznaku byly následující:

1. Stát se čtenářem lidové knihovny.
2. Přečíst předepsané knihy mimoškolní četby pro svůj postupný ročník a umět o nich vyprávět.
3. Dbát správného chování v knihovně i mimo ni a slušně zacházet s vypůjčenými knihami.
4. Doma i ve škole se řídit příkladem kladných postav z přečtených knih.¹²³

Stejně jako Fučíkův odznak, i Odznak vzorného čtenáře děti získaly po úspěšném absolvování pohovoru o přečtených knihách.

Poslední bod těchto podmínek dobře ilustruje změnu pohledu na knihy a knihovny – knihy již nejsou chápány jako zdroj poučení a knihovny jako centrum informací a vzdělanosti – prvořadým jejich úkolem je ovlivnit chování čtenáře, vychovávat ho.

---

¹²¹ Zemský archiv Opava, fond Československý svaz mládeže – Severomoravský krajský výbor Ostrava, 1950–1969, karton 86, *Usnesení předsednictva ÚV ČSM o vyznamenání a odměnách v Československém svazu mládeže*, 1960.

¹²² Zemský archiv Opava, fond Československý svaz mládeže – Severomoravský krajský výbor Ostrava, 1950–1969, karton 86, *Návrhy na odměnu čestným odznakem J. Fučíka*.

¹²³ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton 605, *Zpravodaj metodického oddělení Krajské lidové knihovny v Ostravě*, listopad 1956, s. 4.

4.9. Měsíc knihy

Roku 1955 byl březen poprvé prohlášen Měsícem knihy. Jeho smyslem byla co nejintenzivnější propagace literatury, ať už beletristické (ideově-výchovné posláním), odborné (pomoc v řešení hospodářských otázek) či politické (šíření vědeckého světového názoru).¹²⁴ Až do pádu komunistického režimu se tato akce konala pod záštitou ministerstva kultury.

*Zpráva o průběhu Měsíce knihy v r. 1956 v kraji Ostrava*¹²⁵ dokládá, jaká mu byla věnována pozornost. Na začátku února byla vytvořena krajská komise pro Měsíc knihy. Ta na svých pravidelných schůzkách projednala návrh plánu akcí (předložený zástupci krajské knihovny, národního podniku Kniha a krajského národního výboru), na jehož základě své okresní plány vypracovaly i okresní komise.

Největší událostí Měsíce byl zájezd šestnácti českých a slovenských spisovatelů na Ostravsko – besedovali po celém kraji, s horníky, se školáky, uční, v sanatoriu aj. Celkem se uskutečnilo 20 besed s 4 680 účastníky. Konference spisovatelů s kulturními pracovníky Ostravska vedla k požadavku na vytvoření krajského nakladatelství, což se v následujícím roce skutečně realizovalo (Krajské nakladatelství v Ostravě, v roce 1965 přejmenováno na Profil).

Součástí Měsíce knihy pravidelně býval Týden dětské knihy. Roku 1956 se během něj konalo sto besed o knihách pro mládež. Okresní lidová knihovna v Karviné uspořádala čtenářskou konferenci o knize *Příběh opravdového člověka* (B. Polevoj). Na ní byla zhodnocena práce čtenářského kroužku Fučíkova odznaku a odznak byl udělen 35 účastníkům. Soutěže o nejlepší slohovou práci na téma Polevých knihy se zúčastnilo 1 200 žáků, patnáct nejlepších bylo odměněno knihami.

V bíloveckém okrese se v obcích, kde se chystalo založení JZD, konaly besedy o Šolochovově *Rozrušené zemi*, přičemž v Bítově se při této besedě strhla „prudká výměna názorů“. V okrese Český Těšín bylo z 37 besed 19 polských, dále se uskutečnila řada knižních výstav, jedna knihovna provedla anketu o knihách, jiná se pokusila zvýšit množství čtenářů návštěvami rodin, kde dosud nikdo nečetl. V karvinském okrese kromě zmíněné čtenářské konference proběhly besedy o *Rozrušené zemi*, ovocnářské literatuře, na šachtách se besedovalo o *Kuzněcké zemi* a o vývoji báňského průmyslu.

---

¹²⁴ KAPSA, Oldřich. Březen – měsíc knihy. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenáři*. 1955, roč. VII, č. 3, s. 65–68.

¹²⁵ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 605, sign. 456.13. PĚČONKA, J. *Zpráva o průběhu Měsíce knihy v r. 1956 v kraji Ostrava*. 4 s.

Na Krnovsku Svaz československo-sovětského přátelství pořádal besedy o sovětské literatuře v originále, literární kroužek lidové umělecké tvořivosti o tvorbě svých členů, konala se velká výstava knih a obrazů krnovských malířů, okresní knihovna v Krnově uskutečnila deset polytechnických výstavek „Co dokáže bystrá hlava a dovedné ruce“. V Místku se konaly besedy v Pionýrském domě o dobré a špatné četbě a v mnoha obcích klasické besedy o knihách (zejména sovětských). V Krnově i Místku knihovníci vyzkoušeli nový způsob besedy, kdy v kulturních střediscích železničních stanic o knihách besedovali s cestujícími čekajícími na vlak. Cestující „živě diskutovali“ a vyžadovali podobné besedy častěji.

V okrese Nový Jičín bylo díky propagačním akcím získáno 500 nových čtenářů a navázána spolupráce s pionýrskými skupinami na školách. V Havířově se besedovalo s horníky, v Opavě s vojáky. Besedami o odborné technické literatuře se zapojily i technické knihovny větších závodů, jako např. Vítkovických železáren, Nové huti, třineckých či bohumínských železáren apod.

O dva roky později se v rámci Měsíce knihy vesnické knihovny okresu Vítkov rozhodly vypořádat s nedostatkem literatury výzvou občanům, aby knihovně věnovali vlastní knihy. Stejný postup byl navrhován i knihovnám na nových ostravských sídlištích.¹²⁶

Zajímavou akcí byl v Ostravě zahájen Měsíc knihy 1964 – konferencí o knize, která se konala po telefonu. Zúčastnilo se jí 23 nevidomých besedníků.¹²⁷

Významný byl desátý ročník Měsíce knihy, protože Severomoravský kraj byl vybrán, aby vyzkoušel některé nové metody práce se čtenáři. Největší z nich – anketní průzkum čtenářských zájmů – však nedopadl podle očekávání, protože anketní lístky se nedostaly zdaleka ke všem rodinám, jak bylo plánováno.¹²⁸

Úspěch každoročně mívaly besedy s místními spisovateli, naopak akce s pražskými autory a pracovníky nakladatelství několikrát selhaly – přednášející na vzdálené Ostravsko buď vůbec nedorazili, nebo přijeli nepřipraveni a besedy se tak míjely účinkem. Zhruba od konce 50. let pak i u občanů nastal pokles zájmu o besedy, zejména ve větších městech, kde možností kulturního vyžití bylo dostatek po celý rok.

---

¹²⁶ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 605, sign. 456.13, *Zápis z porady metodiků a ředitelů OLK v Novém Jičíně dne 5. 3. 58 a Návrh na zlepšení práce knihoven Ostravského kraje, vypracovaný na základě průzkumu provedeného ve dnech 23.–27. 6. 1958.*

¹²⁷ Archiv města Ostravy, fond Městský národní výbor v Ostravě, 1957–1969, karton č. 851, sign. 456.6 *Knihovna města Ostravy 1957–70, Měsíc knihy 1964 v ostravských lidových knihovnách.*

¹²⁸ Ještě ke svátku knihy. *Z knihovnické praxe.* 1964, č. 2, s. 3–4.

Kromě březnového Měsíce knihy byl další každoroční příležitostí k zvýšené propagaci literatury, zvláště sovětské, Měsíc československo-sovětského přátelství, slavený vždy v listopadu. V roce 1959 knihovny ve spolupráci se školami uspořádaly sérii navazujících čtenářských konferencí v ruském jazyce (nejprve v jednotlivých třídách, pak na okresech a nakonec krajskou konferenci) – žáci 8. a 9. tříd základních škol přečetli několik čísel časopisu *Pioněrskaja pravda* a poté rusky diskutovali o aktuálních člancích. Pro středoškoláky a učně byla k četbě a diskusi určena kniha *Osud člověka* (M. Šolochov).¹²⁹

4.10. Akce na pomoc hospodářství a předvolební agitace

Lidové knihovny jakožto veřejné osvětové instituce byly pochopitelně využívány k různým akcím a kampaním propagujícím a podporujícím jednak politiku strany a vlády, jednak hospodářské záležitosti státu. Byla to určitá demonstrace jednoty národa – všichni, ať pracujeme kdekoliv, napomáháme společnému cíli – splnění pětiletého plánu („...je nutno i knihovnickou prací spolupůsobit na to, aby o dovolených neklesala těžba...“¹³⁰). Na Ostravsku bylo těžiště hospodářského života v těžkém průmyslu a hornictví, ale s ohledem na venkovské okresy nezůstalo stranou pozornosti ani zemědělství.

Pracovníci krajské lidové knihovny pomáhali instruktážními návštěvami knihovníkům závodních knihoven při dolech ostravsko-karvinského revíru (o závodní knihovny se starali zpravidla dobrovolníci bez odborného knihovnického vzdělání, proto jim bylo potřeba pomoci nejen s přípravou akcí pro čtenáře, ale také s běžnou knihovní administrativou). V roce 1956 uspořádali na dolech i brigádnických ubytovnách řadu přednášek. Podíleli se také na přípravě *Hornického kalendáře* na rok 1957.¹³¹

Metodické oddělení KLK vydalo pro ostatní knihovny několik metodických listů s hornickou tematikou. Záměrem besed o hornících bylo především poukázat na rozdíly v jejich životě za kapitalismu a socialismu.

Jednou z forem pomoci brigádníkům v dolech a na stavbách sídlišť a zemědělcům v odlehlých oblastech bylo již zmíněné působení pojízdné knihovny, která nejenže

---

¹²⁹ Archiv města Ostravy, fond Městský národní výbor v Ostravě, 1957–1969, karton č. 851, sign. 456.6
Knihovna města Ostravy 1957–70, *Čtenářské besedy a konference sovětské literatury v ruském jazyce*.

¹³⁰ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 605, sign. 456.13, *Zpravodaj metodického oddělení Krajské lidové knihovny v Ostravě, červenec 1956*.

¹³¹ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 605, sign. 456.13, *Zpráva o činnosti Krajské lidové knihovny v Ostravě za rok 1956 a Zpráva o činnosti Krajské lidové knihovny v Ostravě za rok 1957*.

dodávala literaturu, ale uskutečňovala také různé agitační pořady (hudba, četba úryvků z knih, besedy, výstavky) v době voleb či žní. V době voleb také pracovníci krajské knihovny navštěvovali schůze a aktivity a zpestřovali je kulturními vložkami.¹³²

Ostravská krajská knihovna svými metodickými pokyny nezapomínala na venkovské oblasti mimo průmyslová města, kde základem byla zemědělská výroba. Starost knihoven o zemědělství se projevovala zejména v propagaci odborné zemědělské literatury a (na počátku 50. let) také v odůvodňování smyslu a nutnosti kolektivizace prostřednictvím sovětské beletrie o kolchozech. V době žní pak vesničtí knihovníci pořádali večerní besedy s brigádníky (zejména v pohraničí, kde jiných možností zábavy moc nebylo), místním rozhlasem vysílali úryvky z vhodných knih, vytvářeli výstavky literatury se žňovou tematikou.

Na práci s politickou literaturou se zvláště specializovaly poradny marxismu-leninismu, zřizované při některých okresních knihovnách (v Karviné, Ostravě a jinde).

4.11. Práce s odbornou literaturou

K výchově čtenářů však neměla sloužit jen beletrie se svými následováníhodnými postavami a vzorovými postupy při budování socialismu. Stejně intenzivně byla propagována literatura odborná, a to zejména z oblastí přírodních věd a techniky, která měla napomoci čtenářům v řešení pracovních úkolů. Na venkově se ze stejného důvodu kladl důraz na literaturu zemědělskou. Přednost opět měly spisy sovětské provenience, neboť slovanským a zejména ruským vědcům bylo přikládáno světové prvenství v přírodních vědách.¹³³ Humanitní vědy byly oproti vědám přírodním upozadovány, doporučovaly se z nich téměř výhradně spisy společensko-politické, a to zase zejména díla klasiků marxismu-leninismu.

Odborná, zejména technická literatura měla napomáhat zlepšovatelskému hnutí, podporovat iniciativu zaměstnanců a vést tak k zefektivnění výroby či k určitým úsporám. *Zpráva o činnosti Ústřední technické knihovny a dokumentace Nové huti K. Gottwalda za rok 1959* uvádí několik příkladů, kdy se to podařilo: „Svařovací stroje pro výrobu autokol trpěly vysokou poruchovostí a dávaly nejakostní výrobky v důsledku špatné jakosti svařovacích čelistí. Výzkumník našel řešení nedostatku jen studiem literatury zabývající se

---

¹³² Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 605, sign. 456.13, *Zpráva o činnosti Krajské lidové knihovny v Ostravě za rok 1957*.

¹³³ DRTINA, Jaroslav, ed. a KONVALINKA, Miloš, ed. *Za zvýšení ideovosti v knihovnictví a bibliografii*, s. 40.

metalografií barevných kovů a navrhnul složení slitiny, která se v praxi plně osvědčila. Zvýšilo se využití svařovacích strojů a zlepšila se jakost výroby. – Při studiu sovětské literatury o struktuře ingotů z neuklidněných ocelí došel výzkumný pracovník k závěru, že u ocelí vyráběných v našem podniku, je možno bez vlivu na jakost snížit v nich obsah manganu. Návrh byl v praxi ověřen a ze zavedení vyplynula úspora Kč 350 000 ročně na ušetřeném ferromanganu...“¹³⁴

4.11.1. Výchova k ateismu

Nejintenzivnější snahy o výchovu a převýchovu občanů spadají do období 50. let. Jeden směr výchovného úsilí však přetrvával až do let šedesátých, a to byla výchova k ateismu. Počátek 60. let vlastně znamenal nové oživení tohoto tématu, a to v souvislosti s prvními lety člověka do vesmíru – fakt, že Gagarin byl „v nebi“, ale Boha tam neviděl, byl brán jako definitivní důkaz a argument, že Bůh neexistuje.

S náboženstvím se režim začal vypořádávat hned od svého nástupu, a to mimo jiné rušením klášterů a jejich knihoven. Likvidací klášterních knihoven na Ostravsku byla pověřena Slezská studijní knihovna v Opavě (dnes Knihovna Slezského zemského muzea).¹³⁵

Lidové knihovny kladly velký důraz na půjčování odborné literatury, zejména přírodovědné a marxistické. Důvodem – vedle zvyšování kvalifikace pracovníků – bylo i „úsilí o překonání přežitků v myslích lidí.“¹³⁶ Prostřednictvím literatury měly být rozšiřovány vědecké názory na vznik světa a na různé jevy v přírodě, v 60. letech přibývalo již zmíněné téma vesmíru a kosmonautiky. Knihovny dodávaly literaturu večerní škole ateistické propagandy a ateistickým kroužkům, které se scházely při školách a závodech. Vytvářely pro čtenáře seznamy doporučené ateistické literatury nebo přímo zřizovaly výběrové regály s těmito knihami. Ve *Čtenáři* vycházely recenze na knihy argumentující proti náboženství a víře.

---

¹³⁴ Akreditovaný archiv ArcelorMittal Ostrava a.s., *Zpráva o činnosti Ústřední technické knihovny a dokumentace NHKG za rok 1959*, s. 18.

¹³⁵ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 987, sign. 361.3, *Protokol o převzetí klášterní knihovny redemptoristů*, 1950.

¹³⁶ VANČURA, Dalibor. *Příručka pro vesnické knihovníky*. Praha: Orbis, 1961. 111 s. S 35.

Boj s náboženstvím byl společný všem osvětovým institucím – filmová a loutková představení a jiné atraktivní akce pro děti byly cíleně plánovány na nedělní dopoledne,¹³⁷ tedy na dobu, kdy konkurovaly bohoslužbám.

4.11.2. Knihovna Vítkovických železáren Klementa Gottwalda

Podnikové knihovny se v první řadě zaměřovaly na práci s odbornou technickou literaturou, politická výchova – a výchova vůbec – se omezila zpravidla na propagaci beletristických novinek v závodním časopise, informaci o konání zkoušek Fučíkova odznaku apod.

Technická knihovna Vítkovických železáren Klementa Gottwalda byla spolu s knihovnou Třineckých železáren VŘSR nejstarší technickou knihovnou v Ostravském kraji a jednou z nejstarších podnikových knihoven v Československu.¹³⁸

Odbornou literaturu knihovníci mezi zaměstnanci propagovali výstavkami, instruktážními návštěvami na pracovištích, články v závodním časopise *Jiskra* apod. Roku 1953 knihovna uspořádala Den technické knihy. Soupis nových knih vycházel ve zpravodaji *Přehled technické literatury*, který byl od roku 1954 nahrazen *Literárním zpravodajem* [příloha č. 6].

Kromě ústřední knihovny se na jednotlivých pracovištích nacházely malé příruční knihovničky, kterých v roce 1955 bylo 250. V letech 1956 a 1957 knihovna VŽKG získala putovní pohár a diplom nejlepší technické knihovny hutního sektoru.¹³⁹

Na počátku 60. let zaměstnankyně knihovny utvořily brigádu socialistické práce. Mezi jejich závazky patřilo starat se o vzhled knihovny, seznamovat se s fungováním jednotlivých pracovišť podniku, aby lépe poznaly potřeby čtenářů, pomoci se stěhováním knihovny do nových prostor a zvýšit si kvalifikaci v knihovnickém kurzu (podle kroniky BSP nejtěžší zkouškou kurzu byl marxismus-leninismus).¹⁴⁰

Roku 1961 byla sloučena s vítkovickou lidovou knihovnou a dále fungovala pod názvem Závodní a lidová knihovna ve Vítkovicích. V polovině 60. let nastal úbytek čtenářů i výpůjček v souvislosti s rozšířením televize. Proto byly po okolních sídlištích rozneseny propagační letáky a čtenářům, kteří knihovnu dlouho nenavštívili, byl zaslán

---

¹³⁷ Archiv města Ostravy, fond Knihovna města Ostravy – nezpracovaná část po r. 1954, karton 1, složka 424 Archiv Karviná, *Výhledový plán kulturně-osvětové činnosti v okrese Český Těšín do r. 1960*, pravděpodobně z r. 1959.

¹³⁸ Archiv VÍTKOVICE, a. s., *Historie ústřední technické knihovny VŽKG n. p.*

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Archiv VÍTKOVICE, a. s., *Kronika brigády socialistické práce v technické knihovně VŽKG, 1961–64.*

dopis. Tato propagační akce měla úspěch, jednak se mnoho čtenářů vrátilo, jednak se přihlásili i čtenáři noví. V 60. letech také začaly problémy s besedami se spisovateli, kterým se nechtělo dojíždět a na pozvání buď vůbec nereagovali, nebo účast na poslední chvíli odvolali.¹⁴¹

Knihovna pořádala besedy pro děti i přednášky pro dospělé, např. v roce 1965 večer otázek a odpovědí o výchově dětí a rodině, škole a společnosti, na němž s účastníky besedovali pedagogičtí odborníci včetně prokurátora.

Na přelomu 40. a 50. let knihovna VŽKG dodávala odbornou literaturu projektantům a technikům budujícím Novou huť.

4.11.3. Technická knihovna Nové huti Klementa Gottwalda

Nová huť K. Gottwalda byla budována v letech 1949–55 jako pobočný závod vítkovických železáren, částečný provoz začal roku 1952. V tomto roce na stavbě pracovalo asi 12 tisíc osob, za celou dobu budování se jich však vystřídalo mnohem více. Nová huť byla „první stavbou socialismu“ v ČSR a vzhledem k značnému množství brigádníků z řad mládeže (přes 70 tisíc z celé republiky) byla nazývána také „stavbou mladých budovatelů socialismu“.¹⁴²

Její součástí hned od roku 1952 byla knihovna, která se specializovala na odbornou technickou literaturu. Ústřední knihovně podléhaly menší provozní knihovny na jednotlivých pracovištích, o které se starali dobrovolníci z řad zaměstnanců. V roce 1956 měla technická knihovna přes 64 tisíc svazků knih a odebírala 2 871 časopisů (z toho přes 2 tisíce československých, 573 sovětských, 197 lidovědemokratických a 41 kapitalistických).¹⁴³

Technická literatura byla propagována všemi obvyklými způsoby – besedami, výstavkami, články v závodním časopise *Plamen míru*, relacemi v závodním rozhlase, zveřejňováním seznamů nových knih, plakáty a tzv. bleskovkami (ilustrovaný leták na aktuální téma) a v neposlední řadě i osobní agitací provozních knihovníků. V roce 1956 došlo i na anketu – kromě hodnocení činnosti knihovny měli respondenti zodpovědět obligátní otázku, jak jim technická literatura pomáhá v práci.¹⁴⁴

---

¹⁴¹ Archiv VÍTKOVICE, a. s., *Výroční zpráva o činnosti knihovny DKP VŽKG, středisko Ostrava 1, za rok 1965*.

¹⁴² BAKALA, Jaroslav et al. *Dějiny Ostravy*, s. 460.

¹⁴³ Akreditovaný archiv ArcelorMittal Ostrava a.s., *Zpráva o činnosti Ústřední technické knihovny a dokumentace NHKG za rok 1959, s. 1*.

¹⁴⁴ Akreditovaný archiv ArcelorMittal Ostrava a.s., *Zpráva o činnosti ústřední technické knihovny a dokumentace NHKG za rok 1956, s. 16*.

Mezi největší akce, které knihovna uspořádala, byla výstava firemní literatury při příležitosti Měsíce knihy 1959. Literaturu zapůjčila knihovna vysokých škol technických v Praze a výstavu navštívilo 1 100 zájemců nejen z NHKG, ale i z mnoha jiných podniků Ostravského kraje. Návštěvníci si na výstavě rovnou mohli podat žádanku na kopii, překlad nebo výpůjčku.¹⁴⁵

Beletrii a také četbu pro mládež nabízela knihovna Domu kultury NHKG, která v 60. letech plnila nejen funkci závodní knihovny, ale také lidové knihovny pro sídliště v Ostravě-Zábřehu.¹⁴⁶

4.12. Další nástroje působení na čtenáře

„Správná“ četba neměla být čtenářům předkládána jen explicitními způsoby typu besed, výstavek či přímého doporučení knihovníka – čtenářova pozornost měla být k vhodné literatuře směřována opravdu všemi způsoby, tedy i samotným uspořádáním knihovny.

4.12.1. Výstavky a nástěnky

Důraz byl kladen hned na výzdobu knihovny – vkusné uspořádání místnosti mělo v návštěvnicích pěstovat cit pro estetiku a vytvářet příjemné prostředí motivující k návratu; nástěnky, výstavky a hesla pak plnily zejména funkci informační a agitační – v dobové terminologii se jednalo o „názornou agitaci“.

Nástěnky pravidelně připomínaly významné státní a stranické události (volby, sjezdy, výročí...), informovaly o spisovatelích, o nových knihách v knihovně, obsahovaly posudky čtenářů na přečtené knihy, poukazovaly na nejrůznější budovatelské úspěchy, agitovaly k zvýšeným pracovním výkonům apod. [příloha č. 4].

Rozšířením nástěnek bývaly výstavky a knižní koutky, které umožňovaly propagovat literaturu konkrétními hmatatelnými knihami, což vedlo ke zvýšenému počtu výpůjček vystavených titulů [příloha č. 5]. Výstavky obvykle byly tematicky zaměřené – v pobočkách ostravské krajské knihovny to v posledním čtvrtletí roku 1952 bylo 163 výstavek mimo jiné na tato témata: sovětská literatura v originále, říjnová revoluce, stavby komunismu, sovětská ofenziva u Stalingradu, Kl. Gottwald, celostátní konference KSČ,

---

¹⁴⁵ Akreditovaný archiv ArcelorMittal Ostrava a.s., *Zpráva o činnosti Ústřední technické knihovny a dokumentace NHKG za rok 1959*, s. 13.

¹⁴⁶ Akreditovaný archiv ArcelorMittal Ostrava a.s., *Organizační řád spojené knihovny Domu kultury NHKG*, pravděpodobně z roku 1964.

stalinská ústava, mírový kongres ve Vídni, aktuality z Rudého práva, A. Zápotocký, H. Malířová a další.¹⁴⁷

V průběhu Měsíce československo-sovětského přátelství 1953 pobočky krajské knihovny mezi sebou soutěžily o nejlepší názornou agitaci – hodnotila se „ideovost, technické provedení výstavky a celková úprava a vzhled místností“. Soutěžní komise při hodnocení zaměstnancům rovnou vysvětlila, v čem tkví nedostatky jejich výstavek a nástěnek, a akce byla hodnocena jako úspěšná. Odměnu získala ústřední knihovna a pobočka v Mariánských Horách.¹⁴⁸

Nástěnky i výstavky zpravidla doplňovala různá hesla či citáty a výroky, ať už knižních postav, spisovatelů nebo stranických představitelů.

4.12.2. Volný výběr

Od konce druhé světové války začal být v knihovnách pod záminkou demokratického přístupu k fondům plošně zaváděn volný výběr jako jeden z možných prostředků, kterými bylo možno čtenáře přivést k těm správným knihám a nenásilně tak řídit jeho četbu – neboť do volného výběru se pochopitelně nevešly všechny knihy, a tak tam byly zařazovány ty, u nichž bylo obzvláště žádoucí, aby byly čteny. Jeho zakládání zpočátku naráželo na nedostatek socialistické literatury, která by byla pro volný výběr vhodná, jak konstatuje zpráva o činnosti ostravské krajské knihovny za rok 1951. Volný výběr navíc zbavoval knihovníka povinnosti přinášet knihy ze skladu a dával mu tak čas a příležitost se pohybovat mezi čtenáři a usměrňovat jejich rozhodnutí. Šámal podotýká, že v praxi nešlo ani tak o volný výběr, jako o asistovanou volbu.¹⁴⁹

Fakt, jestli má knihovna zřízen volný výběr, byl také jedním z hodnotících kritérií soutěže Budujeme vzornou lidovou knihovnu.

4.12.3. Bibliografie

Nástrojem ideologického působení se stala i bibliografie. Pravidelně se vypracovávaly bibliografické soupisy literatury k aktuálním tématům, jako byla pětiletka, rok stranického školení, různá státní i stranická výročí či politické události – pro příklad některé soupisy vypracované Krajskou lidovou knihovnou v Ostravě: *Den znárodnění, Den*

---

¹⁴⁷ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 2616, sign. 353.2, *Podáváme zprávu o činnosti KLK v Ostravě se všemi 21 pobočkami za 4/4 1952.*

¹⁴⁸ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 2616, sign. 353.2, *Zpráva o činnosti KLK v Ostravě ve čtvrtém čtvrtletí 1953.*

¹⁴⁹ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší*, s. 120.

československé armády, Žně: výběrový seznam beletrie a odborné literatury o sklizňových pracích apod. Za „falešný objektivismus“ se opět pokládalo zaznamenávání všeho, co k dané otázce vyšlo.

Bibliografické soupisy se rovněž pořizovaly k tématům, na něž bylo žádoucí upoutat čtenářovu pozornost – *Náboženství očima vědy*, *Komunistická morálka*, *Marxistická estetika* (Státní vědecká knihovna).

Časté bylo také vytváření doporučujících seznamů odborné literatury ve formě letáků pro různá povolání – např. Státní vědecká knihovna v Ostravě vydala letáky *Co má číst vysokopecar*, *Co má číst jeřábek*, *traktorista*, *důlní kombajnér* a další.

Katalog určený čtenářům měl být v první řadě „stranickou pomůckou“, sloužící k propagaci „ideově a politicky hodnotných knih“. Své místo v něm měly pouze „ideově a politicky hodnotné knihy, které podporují komunistickou výchovu čtenářů“ a knihovníci byli povinni dbát na pečlivý výběr publikací, které mají mít v katalogu záznam, přičemž literatura vydaná na západě byla a priori považována za nekvalitní, vydanou jen pro zisk.¹⁵⁰ Závadnou literaturu bylo nutno nejen znepřístupnit jejím vyřazením, ale také zatajit čtenářům její existenci, tedy vymazat záznam z katalogu.

4.13. Činnost knihoven v 60. letech

Situaci knihoven v 60. letech můžeme považovat za stabilizovanou. Prověrky knihovnických fondů sice nadále pokračovaly, ale vyřazování „závadných“ publikací se dělo spíše jen ojediněle – období největších excesů, jako byla plošná očista fondů a nekritické přejímání sovětských zkušeností, již skončilo. Formy práce se čtenářem, které se ukázaly být funkční, se využívaly i nadále, ale spektrum knižních titulů, se kterými se pracovalo, se oproti počátku 50. let znatelně rozšířilo. Větší důraz se začal klást na individuální práci se čtenářem.

Severomoravské knihovny se v průběhu 60. let potýkaly také s poklesem počtu čtenářů. Ten byl způsoben jednak tím, že se množily případy, kdy na jednu legitimaci si půjčovalo knihy více rodinných příslušníků, jednak také poměrně rychlým rozšiřováním televize do domácností.

Televizní programy byly rovněž jedním z důvodů, proč se snížilo také množství besed pořádaných knihovnami, zejména pro dospělé (v rámci celého Severomoravského

---

¹⁵⁰ DRTINA, Jaroslav, ed. a KONVALINKA, Miloš, ed. *Za zvýšení ideovosti v knihovnictví a bibliografii*, s. 21 a 41.

kraje mezi lety 1966 a 1967 pokles o 505 besed, zato o 932 více výstavek k výročím).¹⁵¹ Již v roce 1970 se však počet čtenářů i besed začal opět zvyšovat.¹⁵²

Demokratizace v rámci pražského jara roku 1968 pak knihovnám umožnila, aby nakrátko do svých fondů doplnily literaturu do té doby zakázanou – vedle děl západních autorů se jednalo i o české a slovenské autory komunistickým režimem perzekvované či o díla osobností, které kvůli režimu odešly do emigrace. Snahy o nápravu předešlých nesvobodných poměrů však neměly dlouhého trvání, když po pouhých několika týdnech byla obnovena cenzura a s tzv. normalizací se opět vrátily i nové seznamy knih určených k likvidaci.

---

¹⁵¹ Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, odbor kultury 1960–1990, karton č. 33, *Výkaz o lidových knihovnách za rok 1967*.

¹⁵² Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991, karton č. 605, sign. 456.13, *Komentář ke statistickému výkazu lidových knihoven Sm kraje za rok 1970*.

5. Závěr

V kulturní politice komunistického režimu můžeme identifikovat dva vzájemně související směry – prvním bylo odstranění všech osobností, názorů, myšlenek a tvůrčích metod, které byly v rozporu s nastupujícím režimem, druhým pak vytváření a šíření náhrady za to zakázané.

O uskutečňování represivního směru na Ostravsku, ať už to byly prověrky knihovních fondů nebo perzekuce oponentů, není mnoho konkrétních informací; nalezené archivní materiály jsou až na dílčí výjimky spíše obecné povahy. Je zřejmé, že počáteční etapa cenzury fondů probíhala v režii samotných knihovníků a okresních knihovnických inspektorů. Nejsou však doklady, jestli se i na Ostravsku knihy vyřazovaly také podle cenzurních indexů publikovaných Šámalem. Otázkou je, zda se tyto seznamy do ostravských knihoven ve své fyzické podobě vůbec nedostaly, nebo jestli byly po provedení prověrky zlikvidovány, či zda se nacházejí v dosud nezpřístupněných archivních fondech.

Očista knihoven od „závadné“ literatury probíhala nejintenzivněji na počátku 50. let, ale průběžně se v ní pokračovalo až do poloviny let šedesátých (a pak nanovo po roce 1969), protože i po desetiletí probíhajících prověrek se našly případy, kdy se v knihovnách stále půjčovala „závadná“ literatura.

Poměrně velké množství pramenů však existuje k problematice ideologické výchovy čtenářů. Zatímco dnes v souvislosti s knihovnamí hovoříme zpravidla o vzdělávání, v popisovaném období bylo úkolem knihoven výslovně a nezakrytě občany vychovávat, a to bez ohledu na věk. Cílem výchovy byl nový socialistický člověk, nadšený budovatel socialismu, uvědomělý čtenář marxistické literatury, ateista. „Ideově hodnotnou“ literaturu knihovny propagovaly v závodních časopisech, na nástěnkách a výstavních, v rozhlase a také prostřednictvím nově zakládaného volného výběru; seznamovaly s ní čtenáře na literárních besedách, při kolektivním hlasitém čtení i při kulturních vložkách v rámci schůzí; jako motivaci využívaly soutěže a čtenářské odznaky. Při tom všem nešlo o literaturu jako takovou, o samotné umění; z četby si každý čtenář měl něco odnést do svého života – a tím bylo zpravidla odhodlání napodobit kladné hrdiny a po jejich příkladu dosáhnout vyšších pracovních výkonů. Jestli čtenář skutečně četbu takto „správně pochopil“, bylo ověřováno pomocí anketních a soutěžních otázek apod.

Tyto dva přístupy se s určitými nuancemi uplatňovaly v celém státě. Pravděpodobně každý region však má svá specifika a Ostravsko jakožto pohraniční oblast jich mělo celou

řadu. Značná část území byla za druhé světové války připojena k Německu, takže česká kultura včetně knihovnictví tam v té době byla prakticky zlikvidována. Po skončení války pak mělo pohraničí oproti vnitrozemským oblastem, které za války spadaly pod Protektorát Čechy a Morava, při obnově kulturního života určité zpoždění. Z pohraničí navíc byla odsunuta početná menšina Němců a na jejich místo přicházeli noví usadlíci ze všech končin republiky. Kromě těchto stálých přistěhovalců se Ostravsko zaplnilo také brigádníky, kteří dočasně pomáhali při budování těžkého průmyslu. Knihovníci tedy často pracovali se stále se měnící skupinou čtenářů, jejichž vývoj neměli možnost dlouhodobě sledovat. Na péči o tyto brigádníky se v první polovině 50. let specializovala pojízdná knihovna. I po odsunu Němců si Ostravsko zachovalo mnohonárodnostní charakter. Nejvýznamnější menšinou byli Poláci, pro které byla zřizována samostatná polská oddělení knihoven.

Ostravsko bylo pestré nejen národnostním složením obyvatel, ale také svými přírodními poměry. Vedle velkých průmyslových center a nově vybudovaných sídlišť s dostatkem kulturních institucí, s mladými obyvateli a profesionálními knihovníky se v regionu nacházely také zemědělské oblasti s malými obcemi a s knihovnami řízenými dobrovolníky bez odborného vzdělání a nakonec i Beskydy, kde knihovníci roznášeli knihy starým lidem žijícím na horských samotách. Tomu také odpovídalo široké spektrum témat, kterým se knihovny ve své práci se čtenáři věnovaly – v Ostravě, Karvině a jiných městech se propagovaly knihy s hornickou tematikou a jejich prostřednictvím se do dolů lákali noví pracovníci. Podnikové knihovny velkých továren mezi své zaměstnance šířily odbornou technickou literaturu. Na sídlišťích s velkým množstvím dětí knihovny úzce spolupracovaly se školami a pořádaly pro děti řadu besed a soutěží. V zemědělských oblastech se pomocí sovětské beletrie zdůvodňovala kolektivizace, pro zlepšení práce JZD se propagovala odborná zemědělská literatura, do odlehlých lokalit zajížděla pojízdná knihovna a prováděla kulturní programy ke žnám.

Celkově se dá říci, že na poli práce se čtenářem a šíření literatury v 50. i 60. letech odvedly knihovny kus práce. Ta je však z dnešního pohledu do značné míry znehodnocena silným ideologickým podtextem, který ji až na krátké období pražského jara doprovázel. Kdyby nebylo celé toto úsilí podřízeno politice a ideologii jediné strany, kdyby jeho cílem nebyla poněkud problematická výchova, ale vzdělávání, kdyby nešířilo světový názor, ale informace, mohlo být mnohem větším přínosem pro kulturní život a vzdělanost obyvatel. Obzvlášť v regionu s tak narušenou kontinuitou, jako bylo Ostravsko – s izolovanými pohraničními lokalitami, osídleném několika národnostními menšinami, mladými lidí

ocitnuvšími se na různě dlouhou dobu kvůli práci v neznámém prostředí i obyvateli-přistěhovalci bez jakýchkoliv vazeb na tradice svého nového domova – v těchto podmínkách mohl demokratický a pluralitní kulturní život napomoci také k vytváření společné identity.

Seznam literatury

Publikované zdroje:

- BAKALA, Jaroslav et al. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. 811 s. ISBN 80-85491-39-7.
- BAUER, Michal: *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: HaH, 2003. 359 s. ISBN 80-7319-028-1.
- BURGETOVÁ, Jarmila. Experiment v Severomoravském kraji: k problematice střediskových knihoven. *Čtenář: měsíčník pro práci knihoven*. 1965, roč. XVII, č. 1, s. 8–9.
- CIMMER, Josef. Česko-polská spolupráce v lidových knihovnách. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenářem*. 1949, roč. I, č. 3, s. 35–37.
- CIMMER, Josef. První měsíce práce ostravské pojízdné knihovny. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenářem*. 1951, roč. III, č. 2, s. 37–39.
- Československo. *Zákon ze dne 9. července 1959 č. 53/1959 Sb. o jednotné soustavě knihoven (knihovnický zákon)*. Dostupný z: http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/Knihovnický_zákon.htm
- ČINÁTL, Kamil. Jiráskovská akce. In: *Antologie ideologických textů* [online]. Ústav pro studium totalitních režimů, 2008 [cit. 2014-10-30]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/cs/jiraskovska-akce>
- Čteme knihy o sovětských hornících. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenáři*. 1952, roč. IV, č. 4, s. 128.
- DRTINA, Jaroslav. *Knihovna jako instituce socialistická*. Praha: SPN, 1961. 247 s.
- DRTINA, Jaroslav, ed. a KONVALINKA, Miloň, ed. *Za zvýšení ideovosti v knihovnictví a bibliografii: materiál z celostátní ideologické konference studijních knihoven ČSR 27. a 28. června 1952 v Praze*. Praha: Průmyslové vydavatelství, 1952. 55 s.
- HÁJKOVÁ, Marja. Učíme se ze slavného sovětského románu: čtenáři Novostrašicka píší o Babajevského románu Rytíř zlaté hvězdy. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenáři*. 1952, roč. IV, č. 2, s. 59–60.

- HAMZA, Pavel. Padání komunistické bašty aneb Ostrava mezi 17. listopadem 1989 a 3. lednem 1990. In: *Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. 1. vyd. Šenov u Ostravy: Tilia, 2009. 24, s. 99–134. ISBN 978-80-86904-33-7.
- HOUDKOVÁ, Jiřina. *Individuální práce se čtenářem v lidových knihovnách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. 109 s.
- HOUŠKOVÁ, Zlata. SKIP: Svaz knihovníků a informačních pracovníků v ČR. *Inflow: e-zin nejen pro knihovníky* [online]. Brno, 2010 [cit. 2014-03-23]. ISSN 1802-9736. Dostupné z: <http://www.inflow.cz/skip-svaz-knihovniku-informacnich-pracovniku-v-cr>
- HRAZDIL, Aleš. Dějiny knihovny: pojednání o historii knihovny. *Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě* [online]. Ostrava: Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, c2014 [cit. 2014-01-04]. Dostupné z: <http://www.svkos.cz/informace-o-knihovne/dejiny-knihovny/clanek/dejiny-knihovny/>
- HRYCH, Ervín. *Za masové rozšíření Fučíkova odznaku*. Praha: Mladá fronta, 1953. 38 s.
- *Jak získám Fučíkův odznak*. Praha: Sekretariát ústředního výboru ČSM, 1950. 15 s.
- JANOUŠEK, Pavel, ed. *Dějiny české literatury 1945–1989. II. 1948–1958*. Praha: Academia, 2007. 549 s. ISBN 978-80-200-1528-0.
- JANOUŠEK, Pavel, ed. *Dějiny české literatury 1945–1989. III. 1958–1969*. Praha: Academia, 2007. 688 s. ISBN 978-80-200-1583-9.
- Ještě ke svátku knihy. *Z knihovnické praxe*. 1964, č. 2, s. 3–4.
- JEŽKOVÁ, Naděžda. Ostravská letní čítárna. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenáři*. 1952, roč. IV, č. 10, s. 298–299.
- JIŘÍK, Karel. Největší politický proces v Ostravě. In: *Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. 1. vyd. Šenov u Ostravy: Tilia, 2007. 23, s. 45–97. ISBN 978-80-86904-27-6.
- JOHNOVÁ, Jiřina. Chvalkovická beseda o Ažajevově románu Daleko od Moskvy. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenáři*. 1952, roč. IV, č. 2, s. 60.
- JUŘICA, Martin. Počátky „normalizace“ na příkladu Městského výboru KSČ v Ostravě: září 1968 – duben 1971. In: *Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. 1. vyd. Šenov u Ostravy: Tilia, 2009. 24, s. 64–98. ISBN 978-80-86904-33-7.
- KANYZOVÁ, Anna. *Nové formy práce s dětskými čtenáři. Několik zkušeností z knihoven Severomoravského kraje*. Ostrava: Krajská knihovna, 1969. 40 s.

- KAPSA, Oldřich. Březen – měsíc knihy. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenáři*. 1955, roč. VII, č. 3, s. 65–68.
- KAPSA, Oldřich. K některým projevům revizionismu v knihovnách: na okraj projevů N. S. Chruščeva o otázkách literatury a umění. *Čtenář: měsíčník pro práci vesnických knihoven*. 1958, roč. X, č. 1, s. 9–10.
- KAPSA, Oldřich. *Práce knihovnických agitačních skupin*. Praha: Orbis, 1953. 25 s.
- KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–56*. Praha: Libri, 2006. 399 s. ISBN 80-7277-316-X.
- KŘESTA, Vladislav. Knihovnické agitační skupiny pomáhají LK. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenářem*. 1951, roč. III, č. 4, s. 89–90.
- MACURA, Vladimír et al. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. V tomto uspořádání vyd. 1. Praha: Academia, 2008. 351 s. Šťastné zítřky; sv. 1. ISBN 978-80-200-1669-0.
- MÁLEK, R., ČERMÁKOVÁ, Z. Jak pracovat s Ažajevým románem „Daleko od Moskvy“. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenářem*. 1951, roč. III, č. 11, s. 286–290.
- MARČÍKOVÁ, Věra. *Čtenářské kroužky v knihovnách pro děti*. Praha: Městská lidová knihovna, 1966. 19 s.
- Nové podmínky Fučíkova odznaku platné od 1. 1. 1957. Praha: ÚV ČSM, 1956. 7 s.
- OKLEŠŤKOVÁ, Evelyn. Havířov. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenářem*. 1965, roč. XVII, č. 10, s. 362.
- *O práci čtenářských kroužků ČSM*. Praha: Mladá fronta, 1954. 43 s.
- Ostravská pojízdná knihovna. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenáři*. 1952, roč. IV, č. 7–8, s. 244–245.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina. Příprava a provádění zákona o násilném usazování Romů na Ostravsku. In: *Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. 1. vyd. Šenov u Ostravy: Tilia, 1999. 19, s. 34–48. ISBN 80-86101-21-5.
- PESSROVÁ, Hana. Bibliobus, přežitek nebo perspektiva? *Čtenář: měsíčník pro práci s knihou*. 1967, roč. XIX, č. 4, s. 104–105.
- Podmínky Fučíkova odznaku platné od 1. září 1960. Praha: ÚV ČSM, 1960. 3 s.
- Řecká menšina v Česku. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-02-25]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98eck%C3%A1_men%C5%A1ina_v_%C4%8Cesku

- SEIFERTOVÁ, Dita. Úloha osobnosti knihovníka, zvláště vesnické knihovny, v dalším rozvoji soustavy knihoven. Liberec: Kulturní správa ONV, 1967. 27 s.
- *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2006-2008, 2008-11-12 [cit. 2014-02-23]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz>
- ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Praha: Academia, 2009. 613 s. Šťastné zítřky; sv. 2. ISBN 978-80-200-1709-3.
- URBANEC, Jiří. Životní peripetie Zdeňka Bára. In: *Literatura určená k likvidaci: sborník příspěvků z konference pořádané v Brně 8.–9. listopadu 2004*. Praha: Obec spisovatelů, 2006. II, s. 29–36. ISBN 80-239-7212-X.
- VANČURA, Dalibor. *Budujeme vzornou lidovou knihovnu. O soutěži a zkušenostech vyznamenaných knihoven*. Praha: Orbis, 1960. 100 s.
- VANČURA, Dalibor. Proč aneb o soutěži jinak než obvykle. *Čtenář: měsíčník pro práci knihoven*. 1962, roč. XIV, č. 7, s. 233–235.
- VANĚK, Jiří. *Omezené půjčování některých fondů v letech 1948–1968*. Hradec Králové: Státní vědecká knihovna, 1968. 39 s.
- VANĚK, Jiří. Propagace Lánské akce v knihovnách. *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenářem*. 1951, roč. III, č. 3, s. 61–63.
- VANČURA, Dalibor. *Příručka pro vesnické knihovníky*. Praha: Orbis, 1961. 111 s.
- *Základní údaje: historie Havířova* [online]. Havířov: Statutární město Havířov, 2012 [cit. 2014-02-22]. Dostupné z: <http://www.havirov-city.cz/historie-a-soucasnost/historie-havirova.html>
- Z knihoven Severomoravského kraje. *Z knihovnické praxe*. 1964, č. 4, s. 25.

Archivní fondy:

- Akreditovaný archiv ArcelorMittal Ostrava a.s., materiály podnikové knihovny.
- Archiv města Ostravy, fond Jednotný národní výbor – Městský národní výbor v Ostravě, 1949–1957.
- Archiv města Ostravy, fond Knihovna města Ostravy, 1920–1954.

- Archiv města Ostravy, fond Knihovna města Ostravy – nezpracovaná část, po r. 1954.
- Archiv města Ostravy, fond Městský národní výbor v Ostravě, 1957–1969.
- Archiv VÍTKOVICE, a. s., materiály podnikové knihovny.
- Státní okresní archiv Karviná, fond Městská knihovna Český Těšín, 1954–2012.
- Státní okresní archiv Karviná, fond Městská lidová knihovna Petřvald, 1945–1965.
- Státní okresní archiv Karviná, fond Okresní národní výbor Český Těšín, 1945–1960.
- Státní okresní archiv Karviná, fond Okresní národní výbor Karviná, 1949–1991.
- Zemský archiv Opava, fond Československý svaz mládeže – Severomoravský krajský výbor Ostrava, 1950–1969.
- Zemský archiv Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, 1949–1991.

Seznam příloh

Příloha 1: Kreslený vtíp z časopisu Dikobraz .....**Chyba! Záložka není definována.**

Příloha 2: Ostravská letní čítárna v parku, 1952 .....**Chyba! Záložka není definována.**

Příloha 3: Přepis přednášky o knižních novinkách pořádané Klubem čtenářů při ostravské městské knihovně .....**Chyba! Záložka není definována.**

Příloha 4: Nástěnka věnovaná československému a sovětskému průmyslu v Závodní a lidové knihovně v Ostravě-Vítkovicích pravděpodobně roku 1961 . **Chyba! Záložka není definována.**

Příloha 5: Výstavka Leninových spisů v knihovně v Odrách roku 1959.....**Chyba! Záložka není definována.**

Příloha 6: Titulní strana Literárního zpravodaje knihovny Vítkovických železáren z roku 1957 .....**Chyba! Záložka není definována.**